

О.А. Криклій, Н.Г. Маслак

УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ

Монографія

Суми
ДВНЗ “УАБС НБУ”
2008

УДК 330.131.7:336.77
ББК 65.01
К82

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного вищого навчального закладу
“Українська академія банківської справи Національного банку України”,
протокол № 5 від 12.02.2008

Рецензенти:

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри банківської справи Державного вищого
навчального закладу “Українська академія банківської справи
Національного банку України”

І.В. Сало;

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів та кредиту
Харківського національного університету ім. В. Каразіна

В.В. Глущенко;

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів Сумського національного
аграрного університету

А.В. Чуніс

Криклій О. А.

К82 Управління кредитним ризиком банку [Текст] : монографія /
О. А. Криклій, Н. Г. Маслак. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. –
86 с.

ISBN 978-966-8958-30-4

У монографії розкривається економічний зміст кредитного ризику банку. Охарактеризовані чинники, що зумовлюють кредитні ризики при організації кредитної діяльності, стратегії управління кредитним ризиком, основні етапи управління індивідуальним та портфельним ризиками.

Обґрунтована необхідність визначення інструментів мінімізації кредитного ризику, які спрямовані на зменшення ймовірності виникнення ризиків, а також витрат при прояві кредитного ризику.

Видання призначене для аспірантів, викладачів, працівників фінансових та кредитних установ, студентів економічних спеціальностей.

УДК 330.131.7:336.77

ББК 65.01

ISBN 978-966-8958-30-4 © Криклій А.О., Маслак Н.Г., 2008.

© ДВНЗ “Українська академія банківської
справи Національного банку України”, 2008

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА МЕТОДИКА УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ	6
1.1. Сутність кредитного ризику банку та фактори, що зумовлюють його виникнення	6
1.2. Система управління кредитним ризиком банку	12
РОЗДІЛ 2. УПРАВЛІННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИМ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ	22
РОЗДІЛ 3. УПРАВЛІННЯ ПОРТФЕЛЬНИМ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ	47
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61
ДОДАТКИ	65

ВСТУП

Кредитні операції банку належать до прибуткових і водночас ризикових видів діяльності банку. Розглядаючи кредитний ризик у контексті банківської діяльності, слід відмітити, що підвищений рівень ризикованості кредитних операцій є причиною не тільки погіршення ліквідності банку і зменшення прибутку, а й невиконання банком своїх зобов'язань перед клієнтами, втрати коштів клієнтів, порушення системи організації безготівкових розрахунків, наслідком чого може бути втрата репутації, банкрутство. Виходячи з цього, однією з важливих проблем, з якими стикаються банки, є кредитний ризик.

Як свідчить практика, існує велика кількість методів управління кредитним ризиком. Однак недостатня обізнаність працівників банку, а також наявність об'єктивних умов використання обмеженої кількості методів у банківській практиці не дозволяють банку в повному обсязі захистити себе від кредитного ризику. Недостатній рівень розвитку теоретичних та методологічних основ управління кредитним ризиком банку обумовив вибір теми даного монографічного дослідження, що свідчить про її актуальність.

Метою роботи є дослідження методів управління кредитним ризиком банку та узагальнення існуючих теоретичних і прикладних аспектів.

У першому розділі монографії розглядаються питання теоретичних основ управління кредитним ризиком банку, фактори, які зумовлюють появу ризиків та їх прояв. Особлива увага приділяється розробці кредитної політики і структуруванню кредитів як основи управління ризиками.

Досить повний огляд інформаційного та організаційного забезпечення управління дозволяє визначити структурні підрозділи банків, а також відповідальних працівників, які пов'язані з управлінням кредитним ризиком.

У другому розділі розкриваються питання управління індивідуальним кредитним ризиком. Узагальнення існуючих підходів до визначення мети управління, а також виокремлення його етапів дозволило побудувати логічну схему управління індивідуальним кредитним ризиком. При цьому повністю і послідовно охарактеризований кожний етап управління, визначений алгоритм дій в різних умовах функціонування банку.

Третій розділ монографії присвячений питанням управління портфельним кредитним ризиком банку. З точки зору етапів управління значна увага приділяється комплексній оцінці ризику, пропонується модель прогнозування портфельного кредитного ризику.

У процесі дослідження застосовувалися такі загальні та конкретні наукові методи дослідження: структурно-логічний аналіз (при побудові структури роботи); аналіз, синтез, системна оцінка (при з'ясуванні понять); індукція, дедукція (при виявленні та дослідженні впливу факторів на ступінь кредитного ризику банку); метод групувань (при дослідженні класифікації кредитних ризиків); метод економічного аналізу (при оцінці динаміки та структури основних показників діяльності банку); метод графічного аналізу (для кращого сприйняття основних показників діяльності банку); методи математичного моделювання (при визначенні рівня ризику кредитного портфеля банку); методи прогнозування (при здійсненні прогнозу рівня кредитного ризику), конкретизація, порівняння тощо.

Теоретико-інформаційну базу дослідження становлять нормативні та законодавчі акти, які регулюють діяльність банків, офіційні матеріали, підручники, навчальні посібники, статті з періодичних видань, статистичні дані НБУ, фінансова та статистична звітність банків України.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА МЕТОДИКА УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ

1.1. СУТНІСТЬ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ БАНКУ ТА ФАКТОРИ, ЩО ЗУМОВЛЮЮТЬ ЙОГО ВИНИКНЕННЯ

Для банків, як і для будь-яких підприємницьких структур, властива ризикованість при здійсненні активних операцій. Відомо, що найприбутковішими для банків є операції, які пов'язані з високим рівнем ризику. До таких операцій належать кредитні операції банків. Оскільки надання кредитів – основне джерело прибутку для банку, а їх неповернення завдає банку великих збитків, кредитні ризики є визначальними у діяльності банків.

В економічній літературі не існує єдиного підходу до поняття “кредитний ризик”. Визначення російських фахівців відображають єдиний підхід авторів до кредитного ризику як можливості збитків внаслідок неповернення основної суми боргу та процентів за ним [1, 2, 3, 4, 5].

Інша група дослідників характеризують кредитні ризики як ризики витрат. На їх думку, сутність кредитного ризику, що виникає при здійсненні фінансових угод, можна найкраще охарактеризувати як ситуацію, в якій контрагент операції (банк, клієнт) не може або не хоче виконати зобов'язання, що виникли в момент укладення фінансової угоди [6, 7].

Існує точка зору, що ризик, пов'язаний з кредитною діяльністю, можна визначити як відсутність впевненості щодо вчасного і повного повернення кредитних коштів контрагентом банку [8].

Деякі економісти пропонують характеризувати ризик за допомогою показників теорії ймовірності і математичної статистики. У рамках цього підходу кредитний ризик розглядається як ймовірність зменшення вартості частини активів у вигляді суми виданих кредитів або зниження прибутковості від цієї частини активів значно нижче очікуваного рівня [9].

Кожний з вітчизняних науковців, які досліджують питання економічної сутності кредитних ризиків банківських установ (В.В. Вітлінський, О.В. Пернарівський, О.В. Дзюблюк, О.В. Голуб, В.В. Бушуєва, А.М. Герасимович), дотримується власної думки щодо трактування терміну “кредитний ризик”. Узагальнюючи їх дослідження, можна дати

таке визначення: кредитний ризик – це ймовірність повної або часткової втрати вартості активів банку в результаті нездатності контрагентів (позичальників) виконувати свої зобов'язання [10, 11, 12, 13, 14, 15].

А.О. Єпіфанов, І.В. Сало, О.А. Криклій кредитним ризиком пропонують вважати можливість того, що у майбутньому в певний момент вартість банківських активів зменшиться у зв'язку з неповерненням (неповним або несвоєчасним поверненням) цих активів [16, 17].

Аналізуючи законодавчо-нормативні матеріали, необхідно розглядати два трактування терміну “кредитний ризик”. Так, у Положенні Національного банку України “Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями” кредитний ризик трактується як ризик невиконання позичальником зобов'язань за кредитними операціями банку, тобто ризик того, що сплата відсотків та основної суми боргу здійснюватиметься з відхиленням від умов кредитної угоди або взагалі не буде проводитися [18]. Дещо ширше визначення кредитних ризиків наведене у методичних вказівках Національного банку України з інспектування банків “Система кількісної оцінки ризиків”: кредитний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, що виникає через неспроможність сторони, яка взяла на себе зобов'язання виконати умови фінансової угоди із банком [19].

Мета діяльності банку зводиться до отримання максимального прибутку при мінімально можливому рівні ризику. Залежно від стратегічних цілей діяльності банк постійно здійснює збалансування відношення “ризик – дохідність” з переважанням одного з критеріїв. При цьому банк може опинитися в одній із трьох зон:

- зона недостатньої дохідності – банк відмовляється від надання ризикових кредитів, але при цьому не забезпечує мінімального доходу;
- зона невинуватого ризику – банк приймає заздалегідь неприйнятний ризик, у зв'язку з чим ймовірність отримання запланованих високих доходів значно знижується;
- зона безпечного функціонування – банк забезпечує себе мінімальним необхідним доходом і приймає доцільний ризик.

Завдання керівництва банку – зусиллями свого персоналу зробити все можливе, щоб уникнути тривалого перебування у перших двох зонах, яке призводить до погіршення фінансового стану банку [16].

Використовуючи поняття кредитного ризику щодо кредитної операції, слід розрізняти терміни:

- індивідуальний кредитний ризик (ризик конкретного позичальника);
- портфельний кредитний ризик (ризик портфеля).

Індивідуальний кредитний ризик – це ймовірність того, що позичальник не зможе виконати своїх зобов'язань перед банком щодо повернення боргу згідно з угодою, а банк при цьому не зможе своєчасно і в повному обсязі скористатися забезпеченням позики для покриття можливих втрат.

З поняттям індивідуального кредитного ризику пов'язують кредитний ризик щодо позичальника та кредитний ризик щодо способу забезпечення кредиту.

Кредитний ризик щодо позичальника – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка відображає ступінь того, що позичальник може не виконати своїх зобов'язань перед банком щодо повернення боргу згідно з угодою.

Кредитний ризик щодо способу забезпечення кредиту – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, що відображає, наскільки банку не вдається своєчасно або в повному обсязі скористатися забезпеченням позики для покриття можливих втрат.

Портфельний кредитний ризик – це середньозважена величина ризиків щодо всіх угод кредитного портфеля, де вагами виступають частки кредитних угод у загальній сумі кредитного портфеля [11, 13, 16, 20, 21].

Класифікувати кредитний ризик банку можна більш детально. Сучасні підходи до класифікації кредитних ризиків досить різноманітні. Комплексна класифікація їх подана в табл. 1 [2, 22].

Ступінь кредитного ризику банку залежить від дії багатьох факторів. У табл. 2 наведена класифікація, яка враховує як природу та специфіку факторів, так і можливість нейтралізувати їх негативну дію на результати кредитної діяльності банку [16].

До факторів, що спричиняють кредитні ризики, належать:

- фактори зовнішнього щодо банків середовища, які пов'язані з діяльністю позичальника, із забезпеченням кредиту, з поручителем, гарантом, страховиком, економічні, політичні, форс-мажорні, законодавчо-регулюючі. Фактори, які мають зовнішній характер, пов'язані з можливістю реалізації кредитного ризику через дії, що не залежать від діяльності персоналу кредитного підрозділу банку. Позичальник може не повернути кредит, незважаючи на сумнінні дії співробітників банку;
- фактори внутрішнього щодо банків середовища (стратегічні, організаційні, управлінські, інформаційні, методологічні). Фактори, які мають внутрішній характер, пов'язані з помилками персоналу, допущеними в ході оформлення кредитної документації, при оцінці кредитоспроможності позичальника, порушеннями посадових інструкцій і помилками, допущеними безпосередньо в правилах здійснення кредитування.

Класифікація кредитних ризиків банківської установи

Критерії класифікації кредитних ризиків	Види кредитних ризиків
Фінансові наслідки	- кредитний ризик, наслідком якого є фінансові втрати; - кредитний ризик, наслідком якого є втрачена вигода; - кредитний ризик, наслідком якого є фінансовий дохід
Чинники виникнення	- зовнішній; - внутрішній
Суб'єкти кредитних ризиків	- кредитний ризик щодо позичальника; - кредитний ризик щодо страховика; - кредитний ризик щодо забезпечення; - кредитний ризик щодо гаранта
Кількість кредитних угод	- кредитний ризик кредитної угоди; - кредитний ризик портфеля
Можливість прогнозування	- кредитний ризик, який можна спрогнозувати; - кредитний ризик, який важко або неможливо спрогнозувати
Вид операцій кредитного характеру	- кредитний ризик при кредитуванні; - кредитний ризик при операціях з векселями; - кредитний ризик при лізингових операціях; - кредитний ризик при факторингових операціях; - кредитний ризик при акредитивах
Суб'єкти кредитної угоди	- міжбанківський кредитний ризик; - кредитний ризик при кредитуванні корпоративних клієнтів; - кредитний ризик при кредитуванні індивідуальних клієнтів
Термін дії кредитної угоди	- кредитний ризик при короткострокових фінансових угодах; - кредитний ризик при довгострокових фінансових угодах
Спосіб впливу на ризик	- кредитний ризик, що ліквідується банком; - кредитний ризик, що ліквідується гарантом, поручителем; - кредитний ризик, що розподіляється між банками

Внутрішні фактори, що спричиняють появу кредитного ризику, залежать від кредитної діяльності банку та відображають його кредитну політику. До них належать такі:

- неправильна оцінка ризиків, пов'язаних з позичальником;
- порушення принципів кредитування;
- відсутність належного контролю за процесом кредитування;
- помилки в юридичному оформленні кредитних угод;
- неефективні дії і шахрайство персоналу та ін.

Характеристики джерел кредитного ризику

Група ризику	Вид ризику	Характеристика джерела
Зовнішні ризику	<i>Ризик, пов'язаний із позичальником, гарантом, страховиком</i>	
	Об'єктивний (фінансових можливостей)	Нездатність позичальника (гаранта, страховика) виконати свої зобов'язання за рахунок поточних грошових надходжень чи від продажу активів
	Суб'єктивний (репутації)	Репутація позичальника (гаранта, страховика) в діловому світі, його відповідальність і готовність виконати взяті зобов'язання
	Юридичний	Недоліки в складанні і оформленні кредитного договору, гарантійного листа, договору страхування
	<i>Ризик, пов'язаний з предметом застави</i>	
	Ліквідності	Неможливість реалізації предмета застави
	Кон'юнктурний	Можливе знецінення предмета застави за період дії кредитної угоди
	Загибелі	Загибель предмета застави
	Юридичний	Недоліки в складанні і оформленні договору застави
	<i>Ризик, пов'язаний із зовнішнім щодо банку середовищем</i>	
	Загальні	Ризики стихійних лих
Ризики операційного середовища	Ризики країни: політичні, нормативно-правові, економічні, ризики конкуренції	
Внутрішні ризику	Ризики управління	Помилки, шахрайство та зловживання персоналу
		Неефективна організація кредитного процесу
		Нездатність керівництва приймати раціональні рішення

Більшість банків України до недавнього часу при оцінці кредитного ризику враховували лише одне з можливих зовнішніх джерел – фінансові можливості позичальника, тобто об'єктивний ризик, пов'язаний з позичальником. Практика показала, що дуже багато позичальників не повертають кредити не тому, що не мають можливості, а тому, що не бажають цього робити. У таких випадках банк змушений подавати до суду і може зіткнутися з проблемою неправильно укладеної кредитної угоди. Це стосується всіх угод, укладених під час кредитування, і свідчить про те, що при оцінці кредитного ризику обов'язково потрібно враховувати юридичний ризик.

Однією з причин виникнення кредитного ризику є також нездатність позичальника до створення адекватного майбутнього грошового потоку в зв'язку з непередбаченими несприятливими змінами

в діловому, економічному і (чи) політичному оточенні, в якому він знаходиться. Причиною виникнення кредитного ризику можна вважати також неврахування впливу ділового циклу на кредитоспроможність позичальника.

Причиною виникнення кредитного ризику є також невпевненість в майбутній вартості і якості (ліквідності і можливості продажу на ринку) застави під кредит. Тобто наявність у позичальника власного ліквідного майна є обов'язковою. Кредитний ризик зменшується, якщо вартість такого майна більша від суми кредиту.

Як бачимо, причин виникнення кредитного ризику безліч. Всі вони так чи інакше пов'язані як з діяльністю банку, зокрема кредитною політикою, яку він проводить, так і з діяльністю тих, кому довіряються кошти, тобто з позичальниками.

Безперечно, існують причини виникнення кредитного ризику, які не залежать ні від дій працівників і стану конкретного банку, ні від позичальників. Саме тому можливості управління зовнішніми причинами обмежені, але завдяки своєчасним заходам банк може до певної міри пом'якшити їх вплив і уникнути значних збитків.

Так, кредитний ризик може виникнути у зв'язку з кон'юнктурними коливаннями на ринку, в тому числі у зв'язку з економічним розвитком держави, державним регулюванням економіки та ін. Крім того, кредитний ризик може бути зумовлений епізодичними випадковими чи стихійними подіями, які впливають на процес банківської діяльності та кон'юнктуру ринку банківських послуг.

Неможливо зі стовідсотковою точністю визначити, які зміни в зовнішньому середовищі призведуть до виникнення кредитного ризику. Але слідкувати за ситуацією в країні і світі вкрай необхідно для того, щоб вчасно вжити необхідні заходи. Недостатнє сприйняття і неврахування економічних, політичних змін та інших умов кредитної політики означає те, що банк наражається на кредитний ризик [6, 16, 22, 23].

Кредитний ризик займає домінуюче місце в системі банківських ризиків і є невід'ємною складовою частиною сукупного банківського ризику. Кредитні ризики не тільки негативно впливають на прибутковість та платоспроможність банківської установи, а також породжують інші ризики, які в майбутньому можуть мати масштабний прояв. Це такі ризики: ризик ліквідності (заморожування грошових коштів у неліквідних активах); ризик втрати репутації (через велику кількість неповернених кредитів зменшується довіра до банку вкладників та інвесторів); ризик банкрутства та втрати капіталу (падіння ринкової ціни акцій банку може бути зумовлене великою кількістю ризикованих

кредитів); ризик неефективної діяльності (збільшення адміністративних витрат банку при наявності ризикових кредитів); валютний ризик (виникнення грошових витрат за кредитною угодою внаслідок коливання валютних курсів) тощо [5, 7, 15, 20].

Необхідно зазначити, що з кредитним ризиком пов'язані не лише кредитні операції банку (балансові і позабалансові), а й інвестиційні (формування портфеля цінних паперів), гарантійні послуги, операції з деривативами, а також послуги кредитного характеру (лізинг, факторинг тощо).

Отже, кредитний ризик – це ймовірність повної або часткової втрати вартості активів банку в результаті нездатності контрагентів (позичальників) виконувати свої зобов'язання або недоотримання доходу на вкладений капітал внаслідок впливу різноманітних чинників. Оперуючи поняттям кредитного ризику, слід розрізняти терміни “індивідуальний кредитний ризик” та “портфельний кредитний ризик”. Індивідуальний кредитний ризик пов'язаний з конкретною угодою та конкретним контрагентом банку, тобто це ймовірність негативної зміни вартості активів банку в результаті нездатності контрагента (позичальника) виконувати свої зобов'язання з виплати процентів і основної суми кредиту відповідно до термінів кредитної угоди та внаслідок впливу різних факторів. Портфельний кредитний ризик включає всю суму ризиків за конкретними угодами.

Рівень кредитного ризику залежить від дії зовнішніх факторів, які пов'язані з діяльністю позичальника, із забезпеченням, з поручителем, гарантом, страховиком, економічні, політичні, форс-мажорні, законодавчо-регулюючі та внутрішніх факторів, які пов'язані зі стратегічними напрямками кредитної політики, з кваліфікацією працівників, з наявністю контролю та внутрішньої нормативної бази регулювання кредитних ризиків.

Банківські втрати через недооцінку впливу кредитних ризиків на результати банківської діяльності не обмежуються неповерненням кредитів та плати за користування ними. Вони можуть мати значно масштабніший прояв.

1.2. СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ

Кредитний ризик є невід'ємною частиною системи банківських ризиків, яка має спеціальну стратегію зі своїми взаємозв'язками, властивостями, ознаками і відносинами. Управління кредитним ризиком банку – це формалізований процес з чіткою послідовністю етапів, механізмів та методів, за допомогою яких банк виявляє ризики, оцінює

їх рівень, здійснює моніторинг і контролює свої ризикові позиції. Управління кредитним ризиком полягає у проведенні дій, спрямованих на підтримання такого рівня ризику, який відповідає поставленим цілям банку [3, 12, 13, 24, 25, 26, 27].

Система управління кредитним ризиком повинна відповідати певним вимогам. Серед них:

- цілісність. Система управління повинна бути цілісною, оскільки порушення цілісності може призвести до зміни зв'язків між частинами системи та механізму її функціонування;
- стійкість. Система управління повинна зберігати свої властивості при дії зовнішніх та внутрішніх чинників;
- цілеспрямованість. Цілеспрямованість передбачає розробку цілей та завдань, шляхи їх досягнення;
- гнучкість. Гнучкість означає здатність та готовність до змін в результаті виникнення нових завдань;
- одноманітність. Одноманітність передбачає підпорядкованість всіх елементів принципам побудови та функціонування;
- оперативність. Система повинна бути оперативною для того, щоб за період прийняття та виконання рішень не настали зміни, при яких реалізація прийнятих рішень недоцільна;
- надійність. Система повинна функціонувати постійно і безперебійно;
- оптимальність. Оптимальність системи управління характеризується встановленням між її елементами раціональних зв'язків на всіх рівнях;
- економічність. Економічність передбачає отримання необхідного результату при мінімальних затратах [3, 28, 29].

Слід зазначити, що система управління кредитним ризиком не лише дозволяє банкам забезпечувати прибутковість та ефективність кредитної операції, а й сприяє виконанню банківським кредитом його ролі у сфері грошового обігу. Видані і неповернені в зазначений термін кредити збільшують грошову масу в країні, сприяють інфляційним процесам.

Система управління кредитним ризиком (табл. 3) включає об'єкт, суб'єкти, інструменти та підсистеми забезпечення.

Кредитний ризик є основним об'єктом управління для банків. При цьому всі види кредитного ризику мають окремий механізм управління.

Організаційне забезпечення управління кредитним ризиком банку починається із загальних зборів акціонерів (учасників), які визначають загальну стратегію розвитку банку та відповідну стратегію щодо управління ризиками. Спостережна рада здійснює нагляд за

законністю та обґрунтованістю прийнятих рішень. Реалізація розробленої політики проводиться правлінням банку, яке в свою чергу розподіляє окремі завдання відповідним департаментам та відділам банку. Організаційна структура кредитної функції в кожному конкретному банку має особливості, що визначаються розмірами, можливостями банку, а також потребами клієнтури.

Таблиця 3

Система управління кредитним ризиком банку

Елемент системи управління	Характеристика елемента
Об'єкт	- індивідуальний кредитний ризик (ризик конкретного позичальника); - портфельний кредитний ризик (ризик портфеля)
Суб'єкти	- загальні збори акціонерів (учасників), спостережна рада, правління; - кредитний комітет, комітет кредитного нагляду, служба ризик-менеджменту; - співробітники кредитних підрозділів
Інструменти	- планування; - регулювання; - аналіз; - контроль
Підсистеми забезпечення	- нормативна; - інформаційна; - технологічна; - кадрова

У великих банках організаційна структура може складатися з кількох департаментів, які об'єднують розгалужену мережу відділів, секторів, комітетів, груп, економічних рад тощо. Ці структурні підрозділи спеціалізуються на виконанні певних функцій кредитної процедури, наприклад, відділ галузевого аналізу, відділ кредитної політики, відділ кредитних продуктів, відділ кредитної документації, відділ економічних прогнозів, відділ з розгляду кредитного процесу тощо.

У невеликих банках виконання всіх функцій сконцентровано в кількох структурних підрозділах. З огляду на важливість контролю як методу управління кредитними ризиками в банках створюються окремі структурні підрозділи з перевірки кредитів. Щоб забезпечити об'єктивність, такі підрозділи рекомендується організаційно відокремлювати від кредитних відділів та управління.

Банки повинні використовувати різноманітні форми організації контролю, методи звірки кредитів, структуру підрозділів залежно від специфіки діяльності та клієнтів, потреб і можливостей, особливостей ринку та конкретної ситуації. Однак існують загальні принципи та правила, яких повинен дотримуватися менеджмент кожного банку, формуючи організаційну структуру процесу кредитування.

Функцію надання кредитів необхідно відокремити від функції контролю за наданими кредитами. У кредитному департаменті банку функцію кредитного аналізу доцільно відокремити від процесу надання та оформлення кредитної угоди. Це сприятиме підвищенню рівня об'єктивності оцінки кредиту та зменшенню кредитних ризиків.

Велике значення має ефективна організація роботи кредитного комітету та комітету кредитного нагляду. До складу цих комітетів входять керівники та провідні спеціалісти банку, які періодично збираються на засідання і колегіально вирішують поточні завдання, формують кредитну політику, приймають рішення про надання “великих” кредитів та списання безнадійних кредитів. Комітети – це не структурні підрозділи банку.

Функції кредитного комітету:

- формування кредитної стратегії та кредитної політики банку;
- затвердження організаційної структури кредитного департаменту та посадових інструкцій його працівників;
- визначення напрямів диверсифікації кредитного портфеля банку та відповідних лімітів за країнами, галузями, кредитними інструментами, позичальниками;
- оцінка адекватності резервів під можливі втрати за кредитами;
- аналіз кредитного ризику портфеля та ризиків, які пов'язані з кредитуванням;
- прийняття рішень про надання “великих” кредитів;
- періодичне списання безнадійних кредитів.

Функції комітету кредитного нагляду:

- ухвалення змін та доповнень до загальної кредитної політики;
- аналіз та оцінка нових ринків, на які планує виходити банк;
- затвердження критеріїв прийнятності ризику;
- впровадження нових кредитних інструментів, в тому числі встановлення допустимого рівня ризику за такими інструментами;
- аналіз взаємовідносин банку з новими клієнтами та збільшення обсягів кредитних операцій з постійними клієнтами;
- затвердження окремих винятків із загальних правил кредитної політики банку.

- аналіз звітів внутрішніх аудиторів щодо процесу кредитування;
- ухвалення кредитних процедур.

Функції відділу кредитного аналізу:

- збір та обробка фінансової інформації про клієнтів та перспективних позичальників;
- аналіз фінансової звітності претендентів на одержання кредиту;
- підготовка звітів про затвердження кредитів та інформації, яка необхідна для прийняття рішень про надання кредитів;
- організація засідань кредитного комітету і реєстрація рішень;
- ведення картотеки кредитної інформації (ККІ);
- підготовка відповідей на запити за кредитами з інших банків та небанківські законні запити.

Функції відділу кредитних операцій:

- підготовка, реєстрація та перевірка основної документації щодо кредитних операцій банку;
- зберігання кредитних справ, зокрема оригіналів договорів, документів на заставу, гарантійних зобов'язань, повідомлень тощо;
- реєстрація кредитів у бухгалтерському обліку, підготовка документації для здійснення бухгалтерських проводок;
- підтримання юридичних прав банку на заставу шляхом реєстрації вимог до позичальника і передавання права власності банку;
- виставлення клієнтам рахунків на процентні платежі за кредитами, комісійними та іншими зборами;
- звіт про банкрутство клієнта, а також підготовка документації, що попереджає про закінчення строку кредитної угоди.

Функції відділу кредитного контролю:

- періодична перевірка всіх кредитів, наданих банком (не рідше одного разу на рік);
- систематична перевірка найбільших кредитів (кожні 30 або 90 днів);
- вибіркова перевірка кредитних справ та стану кредитної документації;
- докладна розробка процедур перевірки кредитів, що забезпечить контроль за виконанням найважливіших умов кожної кредитної угоди;
- постійний контроль за проблемними кредитами. збільшення кількості перевірок як реакція на загострення проблем;
- регулярні перевірки кредитів за умови економічного спаду або при появі проблем у тих галузях, де сконцентровані кредити банку (одна перевірка на квартал);

- контроль за станом та ліквідністю застави, іншим забезпеченням кредитів;
- подання документації про наявність проблемних кредитів та розміри можливих втрат за кредитними операціями;
- оцінка величини ризику кредитного портфеля банку в цілому та розробка рекомендацій щодо обсягів резервних фондів [16].

Основними інструментами управління кредитним ризиком є планування, регулювання, аналіз та контроль.

Планування кредитного ризику пов'язане з кредитною політикою банку, яка повинна забезпечувати ефективне управління портфелем кредитів, ретельний контроль за ними і мінімізацію втрат від настання кредитних ризиків. Банк буде успішним тоді, коли ризики контролювані і знаходяться в рамках його фінансових можливостей.

Кредитна політика комерційного банку – це стратегія і тактика банку щодо залучення коштів та спрямування їх на кредитування клієнтів банку (позичальників) на основі таких принципів кредитування, як строковість, платність, забезпеченість, поверненість та цільовий характер використання. Кредитна політика щодо стратегії включає пріоритети, принципи та цілі окремого комерційного банку на кредитному ринку, а щодо тактики – фінансовий та інший інструментарій, що використовується банком для реалізації своїх цілей при здійсненні кредитних угод, правила їх здійснення, регламент організації кредитного процесу.

Кредитна політика в більш вузькому значенні – це система заходів у сфері кредитування клієнтів, що здійснюються банком для реалізації загальної стратегії в певний період часу. Отже, кредитна політика як основа процесу управління кредитом визначає пріоритети в процесі розвитку кредитних відносин, з одного боку, та функціонування кредитного механізму – з другого.

Банк розробляє кредитну політику та діє згідно з нею насамперед тому, що це дає змогу планувати, регулювати, контролювати, раціонально організувати взаємовідносини з клієнтами щодо зворотного руху грошових коштів. Кредитні вкладення для банку повинні бути надійними та рентабельними. Оскільки кредити у банках становлять найзначнішу і найбільш проблемну частину активів, вони повинні піддаватися ретельній оцінці та нормалізації. Виходячи з цього, кредитна політика банку – це один з найважливіших інструментів запобігання ризиків, а її головне призначення полягає у встановленні ключових принципів, яких повинні дотримуватися менеджери та керівники банку при плануванні кредитної діяльності і наданні кредитів.

Необхідно зазначити, що сама по собі кредитна політика – це не панацея від “поганих” кредитів. Будь-якою, навіть дуже ефективною кредитною політикою можна знехтувати через недбалість або халатність. Саме тому у банку повинна бути така система прийняття кредитних рішень і підготовки менеджерів та керівників, такий контроль над банківськими операціями, за яких відхилення від кредитної політики були б неможливі.

При розробці кредитної політики можна виділити такі пріоритети:

Надання якісних кредитів. Якісні кредити (стабільні, стійкі) – це кредити, що забезпечують адекватний процентний прибуток навіть при негативних змінах макроекономічних умов або змінах умов ведення бізнесу. На відміну від цієї категорії кредитів, до стабільних не належать кредити, які в даних умовах захищені від ризику заставами, гарантіями та ін., але у випадку зміни зовнішнього середовища можуть не приносити процентний прибуток. Отже, якісний кредит – це забезпечений кредит, який може бути погашений у визначені строки без проблем чи ускладнень для позичальника.

Прибутковість. Вартість кредиту повинна відповідати прогностичному (розрахунковому) ступеню ризику. При цьому кредитна політика банку спрямовується на створення стабільних прибуткових для банку відносин з клієнтурою. Ці відносини з клієнтом необхідно максимізувати шляхом перехресних продажів для забезпечення максимального співвідношення ризику та прибутковості для кожного клієнта. Необхідно уникати такого кредитування, при якому ніяких інших відносин, крім кредитних, між клієнтом та банком не передбачається.

Обґрунтоване зростання кредитного портфеля. Метою банку є довгострокове і стабільне зростання прибутковості бізнесу. Це зростання не може бути забезпечене, по-перше, без формування портфеля кредитів відповідної якості, по-друге, без досягнення оптимального співвідношення між прибутковістю та ризиком. Зростання кредитного портфеля банку повинно контролюватися таким чином, щоб уникнути неприйнятної для банку концентрації ризику, наприклад, за галузями, позичальниками, територією тощо. Ліміти повинні визначатися внутрішньобанківськими положеннями про кредитування на рівні, який не нижчий, ніж вимагає Національний банк України, хоча вони можуть бути й більш жорсткими.

Кредитна політика банку розробляється як елемент його банківської політики. При цьому слід підкреслити, що цілі кредитної політики пов'язані із загальними стратегічними цілями банку і співпадають з його банківською політикою. Тобто підвалини кредитної політики складає

стратегія банку, зорієнтована на зростання його капіталу чи на збільшення поточних доходів, або ж змішана стратегія.

Необхідно зазначити, що не існує загальної кредитної політики для банків. Кожний банк визначає власну кредитну політику, виходячи із економічної, політичної та соціальної ситуації в регіоні його функціонування або враховуючи зовнішні та внутрішні ризики, які впливають на роботу даного банку.

До найважливіших зовнішніх чинників, які визначають кредитну політику банку, належать такі:

- загальний стан економіки країни, темпи інфляції і зростання валового внутрішнього продукту (ВВП), дефіцит державного бюджету тощо;
- грошово-кредитна політика Національного банку України;
- рівень доходів населення, здатність його споживати банківські послуги, наявність соціальних пільг тощо;
- регіональна та галузева специфіка функціонування банку;
- рівень конкуренції;
- рівень цін на банківські продукти та послуги;
- політизованість суспільства;
- соціальна напруженість;
- попит на послуги банку.

До найважливіших внутрішніх чинників впливу, які визначають кредитну політику банку, належать такі:

- кредитний потенціал банку;
- рівень ризику та прибутковості окремих видів позик;
- стабільність депозитів;
- спектр проведених операцій і послуг;
- забезпеченість позик;
- професійна підготовленість, кваліфікація та досвід персоналу;
- клієнтура банку;
- цінова політика банку.

Етапи формування кредитної політики комерційного банку наведені на рис. 1.

В процесі розробки кредитної політики банки визначають пріоритети при формуванні кредитного портфеля, розглядаючи його диверсифікацію з позицій оптимальної кредитної політики.

Опис кредитної політики має важливе значення. Він допомагає банку сформувавши такий портфель, який допоможе йому досягти певних цілей, зокрема забезпечити прибутковість, контроль за рівнем ризику і відповідність вимогам, які висувуються регулюючими органами.

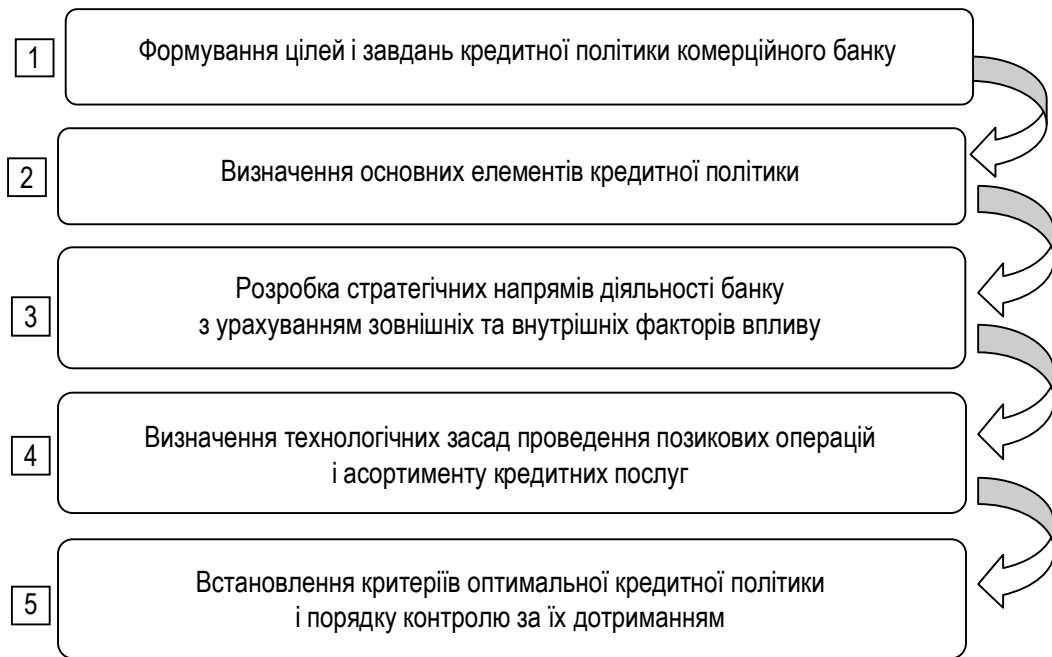

Рис. 1. Етапи формування кредитної політики комерційного банку

Опис кредитної політики повинен містити:

1. Мету, виходячи із якої формується кредитний портфель, тобто значення планових характеристик кредитного портфеля, видів кредитів, строків їх погашення, розмірів і якості кредитів.
2. Опис повноважень у сфері надання кредитів, якими наділений кожний кредитний працівник та кредитний комітет (максимальна сума та вид кредиту, який може бути погоджений конкретним працівником, необхідні підписи).
3. Обов'язки при передачі прав і наданні інформації у рамках кредитного управління.
4. Порядок перевірки, оцінки та прийняття рішень за кредитними заявками клієнтів.
5. Необхідну документацію, яка додається до кожної кредитної заявки, а також документацію, яка зберігається у кредитній справі (фінансова звітність, договори гарантії і застави тощо).
6. Права працівників банку з детальною вказівкою на того, хто відповідає за зберігання та перевірку кредитних справ.
7. Основні правила прийняття, оцінки та реалізації кредитного забезпечення.
8. Опис політики та практики встановлення процентних ставок і комісій за кредитами, умови погашення кредитів.
9. Опис стандартів якості, які застосовуються до всіх кредитів.
10. Визначення максимального розміру кредитних вкладень, тобто максимально допустимого рівня співвідношення кредитних вкладень до сукупних активів.

11. Опис регіону, який обслуговується банком і де повинна здійснюватися основна частина кредитних вкладень.
12. Опис практики виявлення, аналізу та вирішення ситуацій, пов'язаних з проблемними кредитами.

Опис кредитної політики повинен бути достатньо гнучким для того, щоб враховувати всі зміни економічних умов і правил, які встановлюються регулюючими органами. Однак порушувати положення, які містяться в кредитній політиці банку, можна лише у виняткових випадках. Фактичний склад кредитного портфеля повинен відображати його кредитну політику. В протилежному разі не буде забезпечена ефективна реалізація кредитної політики.

Отже, кредитна політика створює необхідні передумови ефективної роботи персоналу банку, знижує ймовірність помилок і прийняття нерациональних рішень, дозволяє провести планування кредитних ризиків [16, 17, 30].

Структурування кредиту, яке полягає в розробці банком умов кредитування для кожного клієнта з метою отримання доходу, також можна розглядати в контексті оцінки кредитного ризику. Неправильне визначення обсягу кредиту збільшує кредитний ризик. Якщо обсяг кредиту більший від обсягу коштів, необхідних для реалізації проекту, це означає, що банк неефективно використовує кредитні кошти. Якщо обсяг кредиту менший, ніж потреба в ньому, то в кращому випадку позичальник змушений буде знову звернутися до банку, а в гіршому – банк ризикує втратити всю суму кредитних коштів. У разі неправильно визначених строків кредитування банк наражається на кредитний ризик. Якщо кредит наданий на строк, менший від необхідного, банк ризикує не отримати дохід, на який він розраховує, через те, що позичальник не зможе отримати очікуваний прибуток від господарської діяльності. Якщо строк кредитування навпаки завищений, то банк втрачає можливість контролювати цільове використання кредитних коштів внаслідок їх передчасного вивільнення та повторного використання в обороті позичальника. Банківський процент відображає вартість кредитних ресурсів, виступаючи у вигляді певної суми, яку одержує банк від позичальника за право користуватися тимчасово позиченими грошовими коштами [3].

Інструменти управління кредитним ризиком доцільно розглянути більш детально в контексті управління індивідуальним та портфельним ризиками.

РОЗДІЛ 2

УПРАВЛІННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИМ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ

Метою управління кредитним ризиком позичальника, з одного боку, є забезпечення повернення кредитних коштів, а з іншого – забезпечення прибутковості та ефективності кредитної операції. Завданням управління індивідуальним кредитним ризиком є зниження ймовірності невиконання позичальником своїх зобов'язань, мінімізація фінансових втрат банку у разі невиконання позичальниками своїх фінансових зобов'язань, зменшення кількості та масштабів високоризикованих кредитних операцій, вжиття відповідних заходів у разі настання ризику [3, 16, 28].

Основні етапи управління кредитним ризиком індивідуального позичальника та їх характеристика наведені в табл. 4.

Таблиця 4

Управління кредитним ризиком індивідуального позичальника

Етапи управління кредитним ризиком	Зміст управління кредитним ризиком
Ідентифікація факторів кредитного ризику	Визначення потенційних причин невиконання позичальником зобов'язань за кредитною угодою
Кількісна оцінка кредитного ризику	Визначення кредитоспроможності позичальника складається з таких етапів: - визначення кредитного рейтингу позичальника як показника, що характеризує імовірність невиконання зобов'язань за кредитною угодою; - визначення масштабів втрат банку при невиконанні позичальником зобов'язань
Вибір варіанта стратегії управління ризиком	Враховання результатів кількісної оцінки рівня кредитного ризику конкретного позичальника
Вибір способу мінімізації кредитного ризику	Вибір з таких інструментів зниження рівня кредитного ризику: - підвищення рівня поінформованості банку про готовність позичальника виконувати умови кредитної угоди, фінансові можливості позичальника, стан забезпечення; - поетапне кредитування; - встановлення відносин стійкого партнерства між банком-кредитором і підприємством-позичальником; - підвищення ступеня готовності позичальника; - підвищення ступеня фінансових можливостей позичальника
Контроль зміни рівня кредитного ризику	Постійний моніторинг діяльності позичальника для оперативного врахування зміни рівня кредитного ризику

1 етап. Ідентифікація факторів кредитного ризику

Основним завданням на даному етапі є виявлення причин виникнення кредитного ризику на рівні позичальника.

Як вже зазначалося, до факторів, які безпосередньо пов'язані з позичальником, належать:

- фактори, що визначають готовність і можливість позичальника виконувати взяті на себе зобов'язання;
- фактори, пов'язані з предметом забезпечення за кредитом.

2 етап. Кількісна оцінка кредитного ризику

Величина кредитного ризику – це сума, яка може бути втрачена при несплаті або простроченні виплати заборгованості.

Максимальний потенційний збиток – це повна сума заборгованості у випадку її несплати клієнтом. Прострочені платежі не призводять до прямих збитків. При цьому виникають непрямі збитки, які являють собою витрати за процентами через необхідність фінансувати дебіторів протягом більш тривалого часу, ніж це необхідно, або втрати процентів, які можна було б отримати, якби гроші були повернуті раніше і розміщені на депозит.

Кредитний ризик для позичальника існує протягом всього періоду кредитування. При наданні кредиту ризик виникає в момент продажу і залишається до моменту отримання платежу.

Кількісна оцінка кредитного ризику конкретного позичальника здійснюється у процесі:

- аналізу кредитної заявки;
- моніторингу позичальника;
- аналізу необхідності і можливостей для зміни умов кредитування.

Основним завданням у процесі аналізу кредитного ризику є виявлення факторів, причин та обставин виникнення ризику, ймовірності збитків. Детальний аналіз факторів виникнення кредитного ризику – це запорука успішного управління кредитним ризиком. Тому на цьому етапі важливо визначити зміст ризику, його компоненти і властивості [1, 3, 27, 31].

Зміст кількісної оцінки кредитного ризику індивідуального позичальника полягає у визначенні його кредитоспроможності. Процес визначення кредитоспроможності складається з оцінки імовірності виконання позичальником умов кредитної угоди, а також масштабу втрат банку при реалізації ризику.

Одним з найбільш розповсюджених визначень кредитоспроможності в інформаційних джерелах є таке: “Кредитоспроможність – це здатність позичальника при конкретних умовах кредитування

в повному обсязі і у визначеній кредитною угодою термін розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями грошовими коштами, що генеруються позичальником під час звичайної діяльності” [13, 16, 17, 18, 28, 30, 32].

Аналізуючи підходи авторів, ми визначили сукупність складових кредитоспроможності (рис. 2) і довели, що кредитоспроможність – це довіра банку до позичальника при наявності передумов отримання кредиту у гранично визначеній сумі на підставі якісної оцінки, підтвердженої матеріальними та фінансовими можливостями позичальника, його репутацією, наданою гарантією, бажанням і здатністю своєчасно виконати взяті на себе зобов'язання з погашення боргу.

Кредитоспроможність позичальника залежить від багатьох факторів, оцінити та розрахувати які досить складно. Більша частина показників, які аналізуються на практиці в банках, базуються на даних минулих років або на певну звітну дату. Особливо важко в процесі роботи виявити та кількісно оцінити такі фактори, як моральні якості та репутація позичальника. На практиці банки застосовують велику кількість методів для вирішення цієї проблеми. Ці методи не виключають, а доповнюють один одного та дозволяють оцінити кредитоспроможність позичальника більш реально.

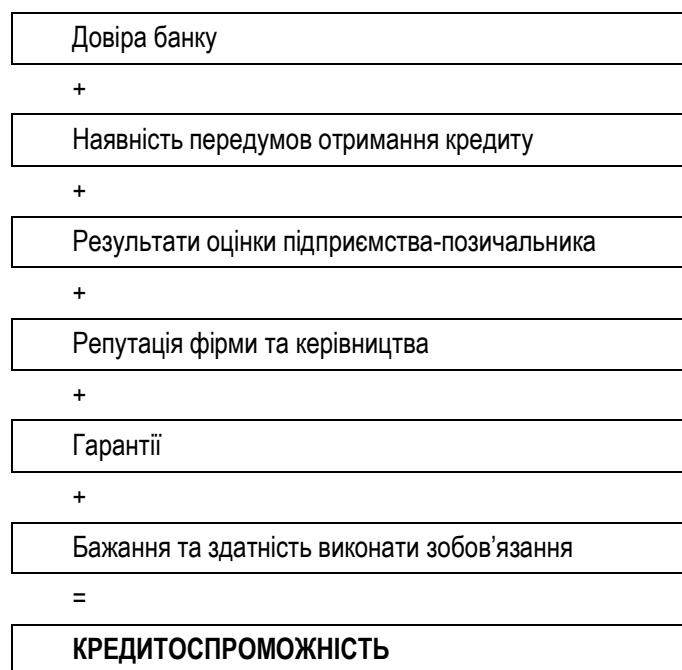

Рис. 2. Складові кредитоспроможності

Поєднавши класифікацію методів оцінки кредитоспроможності І.В. Вишнякова з тією, що запропонували автори навчально-практичного посібника “Анализ и оценка кредитоспособности заемщика”

Д.А. Єндовицький та І.В. Бочаров [33], ми одержимо загальну класифікацію, яка наведена на рис. 3.

З допомогою класифікаційної моделі аналізу кредитоспроможності позичальника можна групувати позичальників. Прогнозні моделі дозволяють диференціювати їх залежно від ймовірності банкрутства, рейтингові – від їх категорії, визначеної за допомогою групи розрахункових фінансових коефіцієнтів та встановленої для них групи важливості.

Рейтингова оцінка (загальна сума балів) розраховується шляхом множення значення показника на його ваговий коефіцієнт. У світовій практиці при здійсненні оцінки кредитоспроможності на основі системи фінансових показників застосовують такі групи коефіцієнтів: ліквідності, оборненості, фінансового важеля, прибутковості та рівня обслуговування боргу. Зазначені групи не постійні, тому, аналізуючи різні підходи, можна виявити різні групи коефіцієнтів.

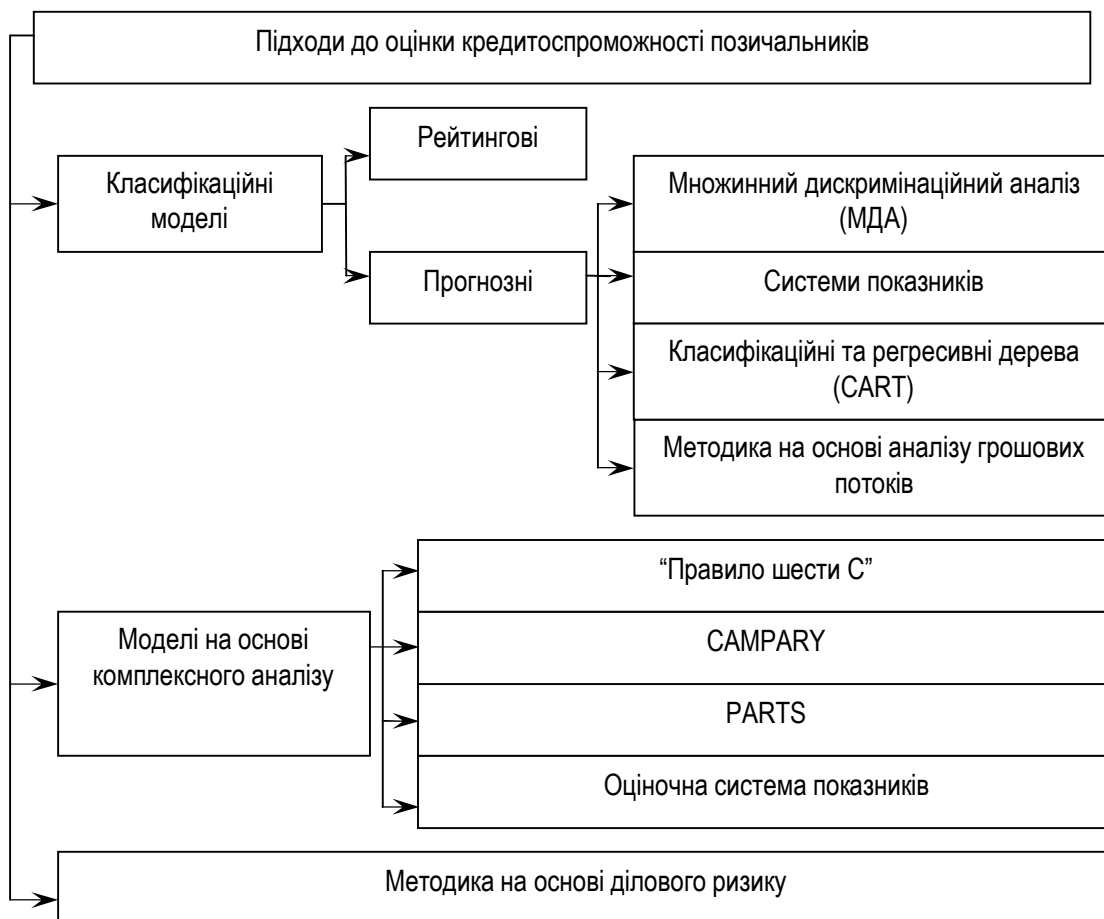

Рис. 3. Класифікація моделей оцінки кредитоспроможності позичальників

Модифікацією рейтингової оцінки є кредитний скоринг – метод для відбору позичальників при споживчому кредитуванні, який запропонував американський вчений Д. Дюпон на початку 40-х років ХХ ст. Сутність кредитного скорингу полягає в тому, що у формулі рейтингової оцінки замість значення показника використовується його бальна оцінка. Для кожного показника визначається декілька інтервалів значень, для кожного інтервалу – певна кількість балів або певний клас. При умові, що отриманий позичальником рейтинг нижчий від значення, яке встановлене заздалегідь співробітниками банку, такому позичальнику буде відмовлено в наданні кредиту. Перевагою рейтингової моделі є те, що вона проста у використанні, дозволяє розрахувати оптимальні значення на основі декількох показників. Однак при використанні даної методики слід враховувати такі проблеми:

- необхідність ретельного відбору фінансових показників. Використовуються показники, які відображають різні напрямки роботи позичальника;
- необхідність обґрунтування нормативних значень показників;
- визначення величини відхилення в граничних зонах, що дозволяє відносити позичальників до різних класів;
- при рейтинговій оцінці однакові показники використовуються тільки до оптимальних значень, які відповідають встановленим нормативам, але не враховується рівень їх виконання чи невиконання;
- фінансові коефіцієнти відображають попередній період на основі даних про залишки;
- розраховані коефіцієнти відображають тільки окремі напрямки діяльності позичальника;
- в системі коефіцієнтів не враховується велика кількість факторів, зокрема репутація позичальника, перспективи та особливості ринкової кон'юнктури, оцінка товарної продукції, перспективи капіталовкладень тощо.

Прогнозні моделі, отримані за допомогою статистичних методів, використовуються для оцінки потенційних позичальників. При використанні МДА-моделі застосовується дискримінаційна функція (Z), яка враховує певні параметри (коефіцієнти регресії) та фактори, що характеризують фінансовий стан позичальника, зокрема і фінансові коефіцієнти. Коефіцієнти регресії розраховуються після статистичної обробки даних фірм, які або стали банкрутами, або “вижили” протягом певного періоду. Якщо оцінка фірми Z ближча до показника середньої фірми-банкрута, то при погіршенні умов функціонування вона стане банкрутом. Для того, щоб банкрутства не було, менеджери

фірми повинні вжити заходи щодо ліквідації фінансових проблем. Отже, оцінка Z – це сигнал для попередження банкрутства фірми та про високий рівень ризиковості кредитування. Для використання даної моделі необхідно здійснити репрезентативну вибірку фірм в різних галузях за масштабами їх діяльності. Складність такої моделі полягає в тому, що не завжди можна знайти достатню інформацію для розрахунку коефіцієнта регресії.

Найбільш відомими МДА є моделі Альтмана, Чессера, Кадикова, а також Федотової та Сайфуліна.

Крім МДА-моделей, для прогнозування банкрутства позичальника використовуються спрощені моделі, які базуються на системі визначених показників. Наприклад, система показників Бівера включає коефіцієнт Бівера, рентабельність активів, фінансовий важіль, коефіцієнт покриття активів власним оборотним капіталом, коефіцієнт покриття короткострокових зобов'язань оборотними активами.

При класифікації кредитів можна використовувати модель CART (“класифікаційні та регресивні дерева”). Це непараметрична модель, яка може бути використана для широкого кола позичальників. У “класифікаційному дереві” фірми-позичальники розташовуються на певній “гілці” залежно від значень обраних фінансових коефіцієнтів.

Методика на основі аналізу грошових потоків на відміну від методу, який базується на використанні фінансових коефіцієнтів, дозволяє використовувати не дані про залишки по статтях активів та пасивів, а коефіцієнти, які визначаються за даними про обороти ліквідних активів, запасів та короткострокових боргових зобов'язань шляхом розрахунку чистого сальдо різних надходжень та витрат грошових коштів за певний період. Різниця між припливом та відтоком коштів відображає величину загального чистого грошового потоку. Короткострокове перевищення відтоку над припливом свідчить про дефіцит грошових коштів, тобто про більш низький рейтинг клієнта. Систематичне перевищення відтоку над припливом коштів характеризує клієнта як некредитоспроможного. Середня величина загального грошового потоку може бути встановлена як межа видачі нових кредитів. На підставі співвідношення величини загального грошового потоку і величини боргових зобов'язань клієнта визначається клас його кредитоспроможності. При прийнятті рішення про надання кредиту на тривалий термін аналіз грошового потоку здійснюється не тільки на підставі даних за попередній період, а й за прогнозними даними на плановий період.

Існує два методи розрахунку грошового потоку – прямий та непрямий. При прямому методі трансформується кожна стаття звіту про

рух грошових коштів, визначаються фактичні надходження і витрати грошових коштів. Загальний грошовий потік при цьому розраховується як сума грошових потоків від виробничої, інвестиційної та фінансової діяльності.

При непрямому методі відправною точкою є величина прибутку (збитку). Грошовий потік визначається як різниця припливу (прибуток, амортизація, резерви, вивільнення коштів із запасів, реалізація основних засобів, зростання кредиторської заборгованості, отримання нових кредитів, збільшення акціонерного капіталу, отримання нових пасивів) та відтоку коштів (вкладення в основні засоби, в дебіторську заборгованість, в запаси, скорочення кредиторської заборгованості, зменшення акціонерного капіталу, погашення кредитів, фінансові витрати, зменшення інших пасивів).

Аналіз грошового потоку здійснюється, як правило, за період, не менший від терміну, на який видається кредит. Аналіз грошового потоку позичальника допомагає прийняти рішення про можливість надання кредиту з огляду на позитивні чи негативні значення грошового потоку за ряд попередніх періодів і відповідних прогнозів на перспективу, визначити орієнтовний розмір кредиту, який може бути надано підприємству з огляду на середню величину позитивного значення його грошового потоку. Крім того, аналіз на основі грошового потоку дозволяє оцінити ефективність господарської діяльності клієнта за різними напрямками діяльності, виявити, чи в змозі позичальник розраховуватися своїми коштами за зобов'язаннями, в якому обсязі і з яких джерел позичальник отримує кошти, чи можливий фінансовий ріст позичальника.

При використанні математичних моделей не враховуються якісні фактори, які характеризують здатність позичальника розраховуватися за зобов'язаннями. Застосування комплексних моделей аналізу допускає поєднання кількісних та якісних факторів.

У практиці американських банків використовується “правило шести С”, в якому критерії відбору клієнтів позначені словами, які починаються з літери “С”. Європейські банки у своїй діяльності використовують методики аналізу кредитоспроможності PARSER, CAMPARI, MEMO RISK, 4 FC. Дані методики мають багато спільних рис, однак відрізняються одна від одної кількістю показників, а також різними методиками складання характеристик та визначення їх пріоритетності. Системи PARSER та CAMPARI ґрунтуються на послідовному розгляді зафіксованих у кредитній заявці та фінансових документах найсуттєвіших факторів, що характеризують клієнта, з метою виявлення потенційного ризику при наданні конкретної позики.

Система MEMO RISK враховує досвід позичальника та контролює його діяльність, CAMPARI – експозицію грошових потоків для кредитних потреб, засоби погашення боргу та цілі надання кредиту, PARSE – доцільність надання кредиту. Водночас наведені системи мають досить багато спільних рис з “правилом шести С”. Основний зміст систем аналізу кредитоспроможності позичальника наведений у додатку А [2, 33].

Методика оцінки кредитоспроможності позичальника на основі аналізу ділового ризику також має якісні фактори. Діловий ризик пов’язаний з безперервністю кругообігу оборотних коштів, з ймовірністю того, що він буде неефективний. Аналіз такого ризику дозволяє прогнозувати достатність джерел погашення позичених ресурсів.

Аналіз ділового ризику передбачає також оцінку ризику щодо не своєчасного завершення кругообігу фондів та неефективного використання ресурсів. Факторами ділового ризику є причини, які призводять до припинення або затримки кругообігу фондів на окремих стадіях – постачання, виробництва, реалізації. Стадію постачання можна оцінити за такими показниками, як кількість постачальників та їх надійність, потужність та кількість складських приміщень, доступність цін на сировину, економічні фактори, спосіб транспортування вантажу, чинники валютного ризику.

Стадія виробництва характеризується наявністю та кваліфікацією робітників, завантаженістю обладнання, станом виробничих приміщень, продуктивністю праці і обладнання.

Стадія реалізації оцінюється за кількістю і платоспроможністю покупців ступенем захисту від неплатежів, порядком розрахунків, демографічними факторами та факторами валютного ризику.

Українські банки внутрішні положення та методики аналізу кредитоспроможності позичальника, як правило, розробляють на основі рекомендацій Національного банку України щодо оцінки кредитоспроможності та фінансової стабільності позичальника. Методика оцінки фінансово-господарської діяльності підприємства поєднує як об’єктивні дані, що формуються на основі фінансової звітності, так і чинники, які мають суб’єктивний характер (додаток Б). Це зумовлено необхідністю підготовки звітності з використанням єдиного підходу до формування, яка подається до НБУ.

На підставі вищезазначених підходів до оцінки кредитоспроможності можна зробити висновок, що методи оцінки кредитоспроможності позичальника за основними фінансовими коефіцієнтами, аналізу грошових потоків та аналізу ділового ризику взаємодоповнюють один одного. Так, аналіз ділового ризику передбачає визначення

найвагоміших чинників ділового ризику. З допомогою системи фінансових коефіцієнтів, яка враховує сукупну заборгованість, прогнозується ризик. Для аналізу грошового потоку використовуються фактичні показники, що характеризують оборот коштів клієнта за звітний період. Все це у сукупності дозволяє банкам знизити кредитний ризик.

Оцінка вартості реалізації кредитного ризику конкретного позичальника являє собою розрахунок кількісного значення втрат банку при невиконанні позичальником умов кредитної угоди.

Імовірність невиконання позичальником умов кредитної угоди і розмір втрат банку при реалізації ризику визначаються за ступенем кредитного ризику. Ступінь кредитного ризику – це кількісне вираження оцінки банком кредитоспроможності позичальника.

Висновки, які формуються на основі перевірки пакета документів відділами банку, наведені в додатку В.

3 етап. Вибір варіанта стратегії управління ризиком

Здійснюючи управління індивідуальним кредитним ризиком, після аналізу та оцінки кредитного ризику необхідно визначити пріоритетну стратегію. Стратегія управління кредитним ризиком передбачає необхідність вибору одного з таких варіантів:

- уникнення ризику;
- прийняття ризику;
- використання інструментів зниження рівня ризику.

Уникнення ризику передбачає відмову від кредитних операцій, ризик за якими занадто високий.

Прийняття ризику означає, що для банку даний рівень є допустимим, і банк приймає можливість його появи. Очевидно, що обрати даний варіант стратегії можна лише за умови, що значення ризику знаходиться в безризиковій зоні або у сфері допустимого ризику. За інших умов, зокрема при неможливості уникнути ризик, необхідно використовувати різні інструменти зниження ступеня ризику.

Інструменти зниження ступеня кредитного ризику індивідуального позичальника, що застосовуються в банківській практиці, досить різноманітні [5, 11, 16, 17, 34, 35, 36, 37]. Їх можна розділити на дві групи.

До першої групи відносяться інструменти, що дозволяють знизити імовірність реалізації кредитного ризику.

1. Реалізація в межах кредитних відносин заходів, що забезпечують підвищення ступеня готовності позичальника виконувати зобов'язання за кредитною угодою.

Найпоширенішим способом підвищення ступеня готовності позичальника виконати умови кредитної угоди є підвищення статусу банку порівняно з іншими кредиторами позичальника. Мета застосування даного підходу полягає в організації відносин банку і позичальника таким чином, щоб останній вважав виконання зобов'язання перед банком пріоритетом. Зазначена мета досягається через включення в кредитну угоду умов, в яких передбачається, що невиконання зобов'язань для позичальника економічно не вигідне. Подібний ефект забезпечують санкції (неустойки), зумовлені порушенням договірних відносин.

Неустойкою вважається визначена законом або договором грошова сума, яку боржник зобов'язаний сплатити кредитору у випадку невиконання або неналежного виконання зобов'язання, зокрема при простроченні виконання.

За своєю суттю неустойка може бути договірною або законною. При договірній неустойці угода повинна бути укладена в письмовій формі, тобто конкретні розміри і види неустойки зазначаються в кредитному договорі.

Існує три форми неустойки:

- власне неустойка;
- штраф;
- пеня.

Власне неустойка – це стягнена з боржника грошова сума, яка визначається в процентному відношенні до суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання.

Штраф – це визначена законом або договором грошова сума, яку боржник зобов'язаний сплатити кредитору в раніше обумовленому розмірі або в процентному відношенні до вартості робіт (послуг) і передбачена, як правило, на випадок невиконання обов'язку здійснити конкретну дію, яка є складовою частиною загального зобов'язання.

Пеня – це грошова сума, встановлена законом або договором на випадок прострочення виконання боржником зобов'язання, яку боржник зобов'язаний сплатити кредитору в процентному відношенні до суми простроченого платежу або невиконаного зобов'язання за кожний день прострочення.

Виконання даної умови досягається шляхом використання особистої гарантії вищого менеджменту позичальника, тобто виконання підприємством умов кредитної угоди, забезпечується особистим майном керівництва.

Подібний ефект досягається при оформленні як предмета застави майна, що має велику цінність для позичальника, а також при

встановленні між банком-кредитором і підприємством-позичальником відносин стабільного партнерства.

2. Реалізація у межах кредитних відносин заходів, що забезпечують підвищення фінансових можливостей позичальника.

До способів, використання яких забезпечує підвищення можливостей позичальника щодо виконання умов кредитної угоди, відноситься спільна діяльність банку і позичальника, спрямована на організацію попередньої підготовки позичальника до освоєння кредитних ресурсів. Така підготовка забезпечує зростання можливостей позичальника щодо ефективного використання кредитних ресурсів, а також зниження рівня кредитного ризику.

3. Підвищення поінформованості банку про готовність і можливість позичальника виконувати умови кредитної угоди.

Це реалізується шляхом використання інформації про рух грошових коштів позичальника на його рахунок; спеціалізації банку на обслуговуванні групи взаємозалежних позичальників, що належать до однієї галузі економіки, регіону і співпрацюють у сфері виробництва та збуту; організації відносин між банком-кредитором і підприємством-позичальником на основі стабільного партнерства; збору додаткової інформації.

4. Розподіл ризику.

Використання розподілу кредитного ризику передбачає частковий трансферт (передачу) ризику контрагентам за окремими кредитними операціями. Як правило, передається та частина кредитних ризиків, за якими контрагенти мають більше можливостей для нейтралізації їх наслідків, а також володіють більш ефективними інструментами мінімізації.

Основними напрямками розподілу кредитних ризиків є:

- розподіл між учасниками інвестиційних проектів;
- розподіл між учасниками лізингової операції;
- розподіл між учасниками консорціумного кредитування;
- розподіл між учасниками форфейтингових та факторингових операцій.

5. Лімітування.

Лімітування кредитного ризику передбачає встановлення внутрішніх фінансових нормативів у процесі розробки кредитної політики банку. Як правило, лімітування використовується для кредитних операцій, ризик за якими виходить за межі допустимого.

Прикладом лімітування в управлінні кредитним ризиком на рівні індивідуального позичальника є обмеження розміру кредиту (ліміт овердрафту, кредитний ліміт за банківськими картками та ін.)

До другої групи входять інструменти, що забезпечують зниження масштабу втрат при реалізації кредитного ризику.

1. Передача ризику (страхування).

Страховання – це передача за певну плату повного або часткового власного ризику спеціалізованій організації. Страховання за своєю природою є формою попереднього резервування ресурсів, призначених для компенсації збитку від очікуваного прояву ризиків.

Економічна сутність страхування полягає у створенні резервного (страхового) фонду. Розмір відрахувань до цього фонду для суб'єкта, що прагне мінімізувати негативні прояви ризику, менший від розміру очікуваного збитку і, як наслідок, страхового відшкодування. Значна частина ризику або весь ризик передається від страхувальника до страховика.

Основними об'єктами страхування в кредитній діяльності банку є:

- об'єкт застави;
- ризики, пов'язані з банківськими кредитами (споживчими, іпотечними, контокорентними, під цінні папери тощо), виданими (прийнятими) гарантіями.

Страховання кредитів широко використовується банками у двох формах:

- *заставного або кауційного страхування.* У цьому випадку страхувальником виступає позичальник, об'єктом страхування – його майнова відповідальність перед банком, який надав кредит, за своєчасне і повне погашення боргу і процентів за ним;
- *делькредерного страхування.* У цьому випадку страхувальник – банк, а об'єкт страхування – відповідальність усіх чи окремих позичальників перед банком за своєчасне і повне погашення кредиту і процентів за ним, тобто фінансовий ризик банку одержати збитки внаслідок невиконання або неналежного виконання позичальниками умов кредитних угод. У цьому випадку сума страхових внесків, які сплачує банк, може враховуватися при встановленні процентної ставки за кредит.

Відносини, що виникають при використанні страхування як способу забезпечення кредитів, можна подати схематично (рис. 4, 5).

Як правило, банки віддають перевагу заставному страхуванню або, як його називають у вітчизняній практиці страхування, страхуванню майнової відповідальності страхувальника перед банком-кредитором щодо виконання фінансових зобов'язань за кредитною угодою як способу забезпечення кредиту.

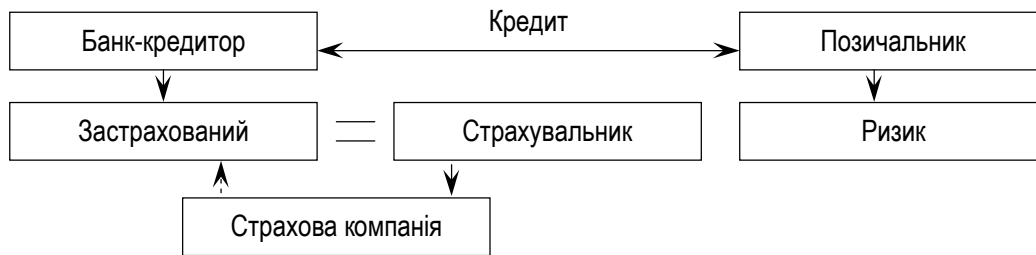

Рис. 4. Відносини при делькредерному страхуванні

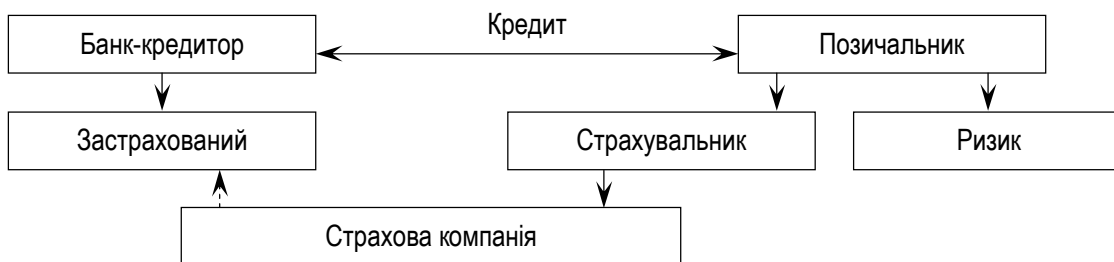

Рис. 5. Відносини при заставному страхуванні

Це пов'язано перш за все з тим, що при використанні делькредерного страхування (страхування фінансового ризику банку-кредитора) банку доводиться залишати частину ризику неповернення кредиту позичальником на своєму утриманні (близько 20% наданої у кредит суми) відповідно до загальноприйнятих умов проведення страхування, тобто застосування франшизи (норми власного утримання страховувальника). Крім того, при страхуванні власного фінансового ризику в умовах високої конкуренції банк вимушений буде надавати застраховані кредити під звичайні проценти, а також сплачувати значні страхові платежі. Це знижує прибутковність кредитних операцій, тому на практиці використовується страхування відповідальності позичальника як додаткове забезпечення кредитів. Страхування фінансових ризиків у вітчизняній практиці здебільшого використовується при кредитуванні найбільш "поважних" клієнтів, яких банк не хоче обтяжувати складною і водночас витратною процедурою оформленням договору страхування відповідальності, договору застави тощо.

Страхування кредитного ризику – це взаємовигідна угода для всіх її учасників. Зокрема позичальнику гарантується захист від втрати ділової репутації через несвоєчасність погашення кредиту. Банк у свою чергу отримує досить високі гарантії повернення кредиту, хоча при заставному страхуванні може і не виступати стороною за договором страхування. Страхова компанія отримує досить значну винагороду за свої послуги у вигляді страхової премії, адже цей вид страхування відноситься до найбільш дорогих страхових послуг.

2. Використання процентної ставки.

Використання процентної ставки передбачає зміну такої її складової, як надбавка за ризик, або ризикова премія. Нею компенсуються потенційні втрати банку від невиконання позичальником своїх зобов'язань. Надбавка за ризик, яка встановлюється банком, відображає рівень кредитного ризику конкретного позичальника і є ефективним важелем зростання зацікавленості клієнта у підвищенні власної кредитоспроможності.

3. Використання забезпечення.

Забезпечення – це види та форми гарантованих зобов'язань позичальника перед кредитором щодо повернення кредиту у випадку можливого неповернення його позичальником. Забезпечення при наданні кредиту відіграє роль страхування від непередбачених обставин, адже навіть кредити, які надаються під проекти і вважаються дуже надійними, пов'язані з ризиком. Ризик можна мінімізувати шляхом ретельного аналізу кредитної заявки, але зовсім позбутися його неможливо.

Застава матеріальних цінностей та майнових прав є класичним та найбільш поширеним видом забезпечення у банківській практиці.

За законодавством України застава – це спосіб забезпечення зобов'язань, з допомогою якого кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставадавцем) забезпеченого заставою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами [38].

Практика організації кредитних відносин передбачає наявність спеціального механізму використання застави.

Класична форма заставного механізму (рис. 6) включає процес підготовки, укладання та виконання договору застави. Заставний механізм виникає в момент аналізу кредитної заявки як умова укладення кредитної угоди і триває протягом усього періоду користування кредитом. Реально заставний механізм діє на завершальній стадії погашення кредиту лише в окремих випадках, коли позичальник не в змозі погасити кредит з виручки чи з інших доходів.

Предметом застави може бути:

- *майно*, яке відповідно до законодавства України може бути відчужене заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення;
- товарно-матеріальні цінності (сировина, матеріали, напівфабрикати, товари та готова продукція, валютні цінності, дорогоцінні метали, ювелірні вироби, предмети мистецтва та антикваріат, крім національних культурних та історичних цінностей);
- цінні папери, в тому числі векселі;
- депозити;

- нерухоме майно.
- *майнові права*, тобто права користування майном, у тому числі й об'єктами права інтелектуальної власності, а також права вимоги, які обумовлені в різних цивільно-правових угодах, зокрема права орендатора, права автора на авторську винагороду, права замовника за угодою підряду, права комісіонера за договором комісії.

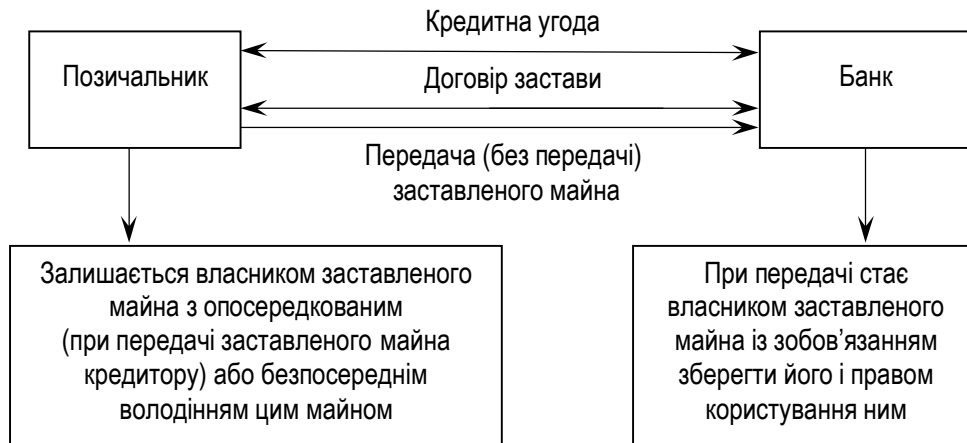

Рис. 6. Структура заставного механізму

Важливо, що у деяких законодавчих актах містяться обмеження щодо використання того чи іншого майна як предмета застави. Не може бути предметом застави майно, яке вилучене з цивільного обороту, наприклад, предмети, що являють собою культурну або історичну цінність.

Основні вимоги до застави:

- висока ліквідність;
- здатність до тривалого зберігання, як мінімум на термін користування кредитом, в першу чергу таких товарно-матеріальних цінностей, як готова продукція, товари на зберіганні чи на переробці;
- стабільні ціни на заставлене майно;
- мінімальні витрати на зберігання та реалізацію застави.

Для того, щоб те чи інше майно позичальника стало предметом застави, воно повинне відповідати двом критеріям:

- критерію достатності (кількісна визначеність предмета застави);
- критерію прийнятності (якісна визначеність предмета застави).

Загальними вимогами при кількісному визначенні предметів застави є перевищення вартості заставленого майна над основним зобов'язанням, яке має заставодавець перед заставодержателем. Це означає, що вартість заставленого майна повинна бути більшою від суми кредиту і процентів, що належать за ним. Зокрема, при використанні

застави нерухомого майна (іпотеки) для забезпечення кредиту максимальна сума кредиту в сумі забезпечення повинна складати не більше 60-80 %, при використанні застави цінних паперів – відповідно 50-60 % для акцій та 70-80 % для цінних паперів, що забезпечують тверді проценти, а для застави товарів на зберіганні чи переробці, іншого рухомого майна (транспортних засобів, різноманітного обладнання) – не більше 25-50 %.

Придатність товарно-матеріальних цінностей для застави визначається такими факторами, як якість товарно-матеріальних цінностей та можливість кредитора здійснювати контроль за їх зберіганням. Отже, важливо не лише визначити критерії якості, вибрати відповідно до них товарно-матеріальні цінності, але й забезпечити їх зберігання. Тільки в цьому випадку застава цінностей може бути гарантією повернення кредиту.

Підходи до визначення вартості об'єкта забезпечення наведені в додатку Г.

Гарантія повернення кредиту – зобов'язання банку, іншої фінансової установи, видане за наказом позичальника на користь кредитора, сплатити останньому суму основного боргу і відсотки за кредитом у випадку невиконання позичальником своїх зобов'язань за кредитним договором щодо погашення боргу і відсотків.

Гарантія розглядається як самостійне зобов'язання гаранта перед банком, яке в правовому відношенні не залежить від інших договірних зобов'язань. Претензії банку, який отримав гарантію, можуть бути реалізовані у тому разі, якщо настане гарантійний випадок.

Надійність гарантії як засобу забезпечення виконання зобов'язань для банку пояснюється з кількох позицій.

По-перше, гарант відповідає за порушення зобов'язання боржником, його обов'язок перед кредитором не залежить від припинення або недійсності основного зобов'язання, зокрема і тоді, коли в гарантії міститься посилання на основне зобов'язання.

По-друге, при порушенні боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, гарант повинен сплатити кредиторів грошову суму, зазначену в гарантії.

По-третє, за загальним правилом гарантія не може бути відкликана гарантом. Тому гарантія як засіб забезпечення виконання зобов'язань досить вигідна кредитору, оскільки навіть за умови визнання договору з боржником недійсним або припинення зобов'язання через неможливість його виконання або через обставини, за які боржник не відповідає, гарант повинен сплатити кредиторів певну грошову суму, а гроші, як відомо, найліквідніший товар.

Порука – це договір з односторонніми зобов'язаннями, на основі якого поручитель зобов'язується при необхідності оплатити банку-кредитору заборгованість позичальника.

Договір поруки є доповненням до кредитного договору. Відповідно до нього поручитель зобов'язується перед кредитором іншої особи відповідати за виконання нею зобов'язання в повному обсязі або частково. Порука може забезпечувати лише дійсну вимогу.

Забезпечувальна функція поруки проявляється в тому, що кредитор при невиконанні зобов'язань боржником має право висувати вимоги як до боржника, так і до поручителя. У разі невиконання зобов'язання боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо інше не встановлено договором поруки. Поручитель відповідає в такому ж обсязі, як і боржник, зокрема за сплату процентів і неустойки, за відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки.

Поручитель, який виконав зобов'язання, набуває всіх прав кредитора за цим зобов'язанням, тобто має право вимагати від боржника виконання своїх зобов'язань вже перед ним. Кожен з поручителів має право зворотної вимоги до боржника в розмірі виплаченої цим поручителем суми.

Порука припиняється одночасно з припиненням забезпеченого нею зобов'язання. Порука також припиняється, якщо кредитор протягом трьох місяців з дня настання строку зобов'язання не пред'явить позов до поручителя. Якщо строк виконання зобов'язання не зазначений або визначений моментом вимоги, то при відсутності іншої угоди відповідальність поручителя припиняється після закінчення одного року з дня укладення договору поруки.

Ефективність гарантії та поруки як способів забезпечення кредитів залежить від ряду факторів, основними з яких є:

- по-перше, реальна оцінка банком-кредитором фінансової стійкості гаранта (поручителя);
- по-друге, при отриманні гарантії (поруки) банк, що надає кредит, повинен впевнитися, що гарант (поручитель) готовий виконати своє зобов'язання.

4 етап. Контроль зміни рівня кредитного ризику

Вибір одного з варіантів стратегії ризику і при потребі наступний вибір способу зменшення рівня ризику визначають подальші дії. Однак діяльність з управління кредитним ризиком не закінчується після ухвалення рішення про надання кредиту і його реалізацію.

Постійний контроль дозволяє менеджерам заздалегідь виявляти проблемні кредити, а також перевіряти, чи дотримуються кредитні працівники вимог кредитної політики банку. Основна мета контролю за кредитами полягає в тому, щоб не допустити підвищення кредитного ризику понад установлений рівень [39].

Як відомо, рівень кредитного ризику постійно змінюється, оскільки змінюються умови, за яких надається кожний кредит. Зміни загальної економічної ситуації послаблюють позиції деяких позичальників і водночас збільшують потреби в кредитуванні потенційних клієнтів. Фізичні особи та приватні підприємці можуть мати проблеми зі здоров'ям або втратити роботу, що негативно відбивається на їхніх можливостях погасити кредит. Ринкова вартість та ліквідність застави також може змінюватися і тому потребує постійного контролю.

Відповідні служби банку повинні враховувати можливість негативних змін у спроможності позичальника погасити кредит і періодично перевіряти кредити, строк погашення яких не наступив.

Для здійснення ефективної програми банківського кредитування необхідно проводити перевірки кредитів. У банківській практиці вироблений ряд основних принципів цих перевірок, наприклад:

- періодична перевірка всіх видів кредитів;
- перевірка найважливіших умов за кожним кредитним договором;
- найчастіші перевірки найбільших кредитів та ін.

Процес перевірки кредитів складається з таких етапів:

- перевірка комплектності та правильності документів у кредитній справі;
- перевірка відповідності реального графіка платежів плановому;
- перевірка якості та стану забезпечення за кредитом;
- оцінка можливостей одержання у розпорядження забезпечення кредиту та юридичних прав на судові дії щодо позичальника;
- оцінка відповідності виданого кредиту кредитній політиці банку та нормативам, встановленим регулюючими органами;
- прогноз можливих змін у фінансовому стані позичальника [13, 16, 20, 40, 41].

Кредитна справа формується з таких блоків:

- документи за кредитом: заява на одержання кредиту, висновок кредитного комітету, кредитний договір, розпорядження про відкриття рахунків та видачу кредиту, копії платіжних документів на перерахування кредитних коштів, копія статуту, ліцензії на здійснення діяльності, довідка про державну реєстрацію, довідка про реєстрацію в ПФУ, ФСС, ДПА, дозвіл уповноваженого органу

управління позичальника на залучення кредиту та надання забезпечення;

- документи, що підтверджують повноваження посадових осіб позичальника: копії паспортів осіб, які мають право першого та другого підписів, картка зразків підписів, ТЕО, бізнес-план, контракти, договори, угоди, для виконання яких необхідний кредит;
- фінансово-економічна документація, що характеризує фінансовий стан та господарську діяльність позичальника: баланс, звіт про прибутки і збитки, звіт про фінансово-майновий стан, звіт про рух коштів за останній рік;
- інформація про забезпечення зобов'язань: копії договорів застави, поруки, документи про право власності на майно, про право розпорядження майном, про вартість забезпечення, документи, що характеризують юридичний статус, фінансово-економічний стан та господарську діяльність гаранта (поручителя);
- інформація про обслуговування боргу (клопотання позичальника про пролонгацію терміну дії кредитного договору, зміну процентної ставки або інших умов договору, акти перевірок на місці цільового використання кредиту, акти перевірок на місці наявності предмета застави та стану його збереження, висновки кредитного працівника за результатами перевірки фінансового стану позичальника, контрольний лист моніторингу кредиту). Ці документи повинні оформлятися належним чином. Доступ до конкретної кредитної справи мають тільки відповідальні працівники, які супроводжують кредит.

Метою перевірки кредитів є з'ясування відповідності використання коштів цілям, що передбачені кредитним договором, реальних надходжень матеріальних цінностей, які заплановано придбати за кредитні кошти, намірів позичальника щодо покриття боргів за кредитні кошти.

Спосіб погашення кредиту, розмір кредиту та відсотків за ним передбачається умовами кредитного договору. Банк здійснює контроль за їх погашенням. При своєчасному та правильному погашенні кредиту банк не висуває претензій до позичальника, а у випадку непогашення або невідповідного погашення вживає необхідні заходи.

Супроводжуючи кредит протягом усього терміну дії кредитної угоди, банк повинен щоквартально здійснювати оцінку фінансового стану позичальника та аналізувати можливості своєчасного повернення кредиту. Ознаки, що свідчать про проблеми з кредитоспроможністю та ймовірність неповернення кредиту, подані в табл. 4 [42].

Ознаки проблемності кредитів

Ознаки	Характеристика (конкретні дії)
Ознаки, пов'язані з позичальником	<ul style="list-style-type: none"> - значне зняття коштів з рахунку; - вихід засновників з компанії; - позичальник належить до галузі з надмірним виробництвом; - діяльність позичальника залежить від впливу певних факторів (природних, кліматичних тощо)
Ознаки, пов'язані з виконанням угоди	<p>нефінансові:</p> <ul style="list-style-type: none"> - затримка фінансової звітності; - припинення контакту з працівниками банку; - реорганізація або спроба ліквідації підприємства; - переговори про внесення змін до кредитного договору, погіршення якості забезпечення <p>фінансові:</p> <ul style="list-style-type: none"> - нерегулярні та прострочені платежі; - раптові та необґрунтовані зміни залишків на рахунку; - використання разових джерел погашення кредиту; - зменшення обсягів реалізації продукції; - збільшення складських запасів; - зростання кредиторської заборгованості; - зменшення доходів; - зменшення рівня грошових статей балансу; - збільшення дебіторської заборгованості; - погіршення коефіцієнтів ліквідності, фінансової стійкості, зниження рентабельності підприємства тощо

Щомісяця банк повинен перевіряти стан об'єкта застави, про що обов'язково складається акт або довідка, при необхідності переглядається його вартість.

Незалежно від якості проведеного контролю банки тією чи іншою мірою стикаються з проблемою неповернення кредитів. Проблемними є кредити, у поверненні яких банк сумнівається. У процесі роботи з такими кредитами керівництво банку найчастіше застосовує реабілітацію чи ліквідацію.

Робота з проблемними кредитами – одна із функцій банку, метою якої є реалізація заходів щодо поліпшення впливу проблемних кредитів на дохідність банку [43]. Ця робота складається з таких етапів:

- профілактичні заходи щодо запобігання проблемних кредитів (аналіз ступеня ризику);

- аналіз кредитного портфеля та раннє виявлення кредитів, які можуть перейти до категорії проблемних, тобто аналіз факторів, які спричиняють проблемні кредити;
- розробка комплексу заходів щодо погашення проблемних кредитів;
- розробка механізму стягнення заборгованості.

Розробка комплексу заходів щодо погашення проблемних кредитів передбачає реструктуризацію кредиту. Реструктуризація включає:

- укладення спільної угоди, яка передбачає припинення нерентабельних видів діяльності, жорстку систему контролю за запасами, скорочення кількості працюючих, зміну структури та асортименту продукції, пошук нових акціонерів, участь працівника банку в управлінні виробництвом, розробку схеми діяльності позичальника із залученням підприємств, які зацікавлені у співпраці з позичальником;
- укладення угоди про пролонгацію;
- утримання додаткового забезпечення;
- передача майна позичальника чи третьої особи банку до моменту повернення кредиту і виплати процентів за ним;
- надання нового кредиту для погашення заборгованості;
- уступка права вимоги (продаж банком заборгованості новому кредитору);
- переведення боргу (оформлення трьохстороннього договору між первинним і новим боржником та банком);
- заміна проблемної заборгованості на вексельні зобов'язання трьох сторін (погашення заборгованості здійснюється шляхом придбання векселів, платниками за якими є дебітори позичальника);
- погашення заборгованості за рахунок кредитування дебіторів позичальника.

Якщо банк переконаний, що реабілітація угоди недоцільна, він починає процедуру ліквідації кредиту, яка передбачає:

- реалізацію забезпечення: якщо боржник згодний, забезпечення реалізується боржником або банком, якщо не згодний відбувається примусове стягнення через суд, яке передбачає продаж забезпечення на аукціоні;
- погашення боргу третіми особами – гарантом, поручителем, страховою компанією;
- передачу справи до суду.

Якщо повернути кредит неможливо, він списується за рахунок створених резервів на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями.

Отже, кредитний моніторинг посідає важливе місце в системі управління кредитним ризиком банку щодо позичальника, який передбачає ретроспективний аналіз кредитної діяльності банку, дозволяє виявити недоліки, розробити рекомендації та оптимізувати систему управління кредитним ризиком в майбутньому. Він включає в себе нагляд за правильністю оформлення документів, цільовим використанням кредиту, погашенням кредиту, схоронністю заставленого майна, змінами у фінансовому стані позичальника.

Існуюча процедура проведення кредитного моніторингу в банках України має ряд недоліків. Це зумовлено тим, що кредитний моніторинг у більшості випадків проводиться формально, поверхово, не має комплексного характеру і, як наслідок, не виконуються його основні завдання та функції. Особливо це проявляється на стадії повернення кредиту.

Після того, як кредит наданий, банк не одразу вживає заходи щодо запобігання збитків. Перш за все це стосується правильності оформлення документації за кредитною операцією. В практиці банків трапляються випадки, коли кредитна справа сформована з документів, які не підписані позичальником, або взагалі не містить певних документів, оскільки позичальник пообіцяв надати їх пізніше. Часто перевірка цільового використання коштів здійснюється лише на словах, при цьому банк не вимагає від позичальника документів, які підтверджують цільове використання кредиту. Цього у будь-якому разі не можна допускати, оскільки при зверненні банку до суду у разі неповернення кредитних коштів позичальником саме кредитна документація є підставою для ведення судової справи.

При перевірці своєчасності погашення кредиту та відсотків за ним банк не звертає особливої уваги на несплату коштів, в крайньому випадку його працівники можуть зателефонувати позичальнику. Це, звичайно, не є підставою вважати кредит проблемним, однак необхідно проаналізувати причини порушення умов договору. Систему раннього виявлення проблемних кредитів розробити дуже складно, а людський фактор при цьому є однією з найсерйозніших перешкод. Співробітники банку, які відповідають за своєчасне погашення позичальником кредиту та відсотків за ним, можуть не інформувати відповідні служби про тривожні сигнали, побоюючись критики на свою адресу.

При оцінці фінансового стану позичальника банк лише визначає його рейтинг на основі шести оціночних коефіцієнтів. За отриманим рейтингом банк визначає тенденцію його зміни та наступну періодичність оцінки позичальника. При цьому банк не враховує інші зміни,

які сталися у позичальника, не аналізує фактори, що впливають чи впливатимуть на клієнта.

На основі проведеного аналізу банк повинен підготувати письмовий звіт, в якому необхідно:

- визначити фінансові показники, які є підґрунтям для розрахунку шести оціночних фінансових коефіцієнтів, проаналізувати негативні та позитивні зміни показників від моменту надання кредиту, дослідити фактори, які впливали на зміну показників;
- проаналізувати фінансову звітність, отриману від позичальника, виявити негативні та позитивні зміни, починаючи з моменту надання кредиту, дослідити фактори, які вплинули на зміну показників;
- провести якісний аналіз позичальника, тобто дослідити якісні параметри, які характеризують рівень управління (якість управління, довіра до управління, оцінка управління), діяльність позичальника (якість та своєчасність подання фінансової звітності, якість зовнішнього аудиту, якість внутрішнього контролю, рівень диверсифікації постачальників і покупців, асортимент продукції, наявність замовлень, рівень ризику, пов'язаний з імпортом чи експортом, місцезнаходження позичальника, розмір позичальника), ділове оточення позичальника (становище на ринку, рівень конкуренції, розвитку галузі та залежності від економічного циклу, наявність екологічних ризиків, ступінь втручання органів державного управління);
- на основі вищезазначеної інформації визначити рейтинг позичальника, виявити причини покращення чи погіршення рейтингу.

Такий аналіз дозволить банку на ранніх етапах виявити погіршення фінансового стану та передбачити рівень обслуговування боргу позичальником.

При оцінці позичальника банк оцінює вартість забезпечення, визначає його рейтинг. Така процедура повинна здійснюватися і під час проведення кредитного моніторингу. Це не лише допоможе банку визначити частину кредитних коштів, яка не покрита забезпеченням, але й оцінити ризик ліквідності та кон'юнктурний ризик забезпечення.

При роботі з клієнтами, які мають проблемну заборгованість, традиційні підходи до управління кредитними ризиками необхідно доповнювати такими адміністративними важелями впливу на підприємства, як розробка спільно з фахівцями банку програм фінансового оздоровлення, бізнес-планів компаній, жорсткого бюджету і програм оптимізації витрат. Для здійснення поточного контролю господарсько-фінансової діяльності підприємства доцільно встановлювати ліміти

на контрагентів позичальника з постачання і збуту. В процесі проведення безготівкових розрахунків банк повинен контролювати всі платежі позичальника щодо їх відповідності затвердженому бізнес-плану і бюджету.

Основним об'єктом банківського контролю при роботі з проблемним кредитами повинен бути бюджет позичальника. Як показує практика, впровадження системи бюджетування в діяльність таких позичальників є процесом взаємної адаптації методичних напрацювань підприємства і рекомендацій банківських консультантів та аналітиків. Жорсткі, але обгрунтовані бюджети забезпечують надійну базу для контролю за дотриманням узгоджених заходів щодо запобігання збиткової діяльності, підвищення рентабельності продукції, зростання ефективності інших форм роботи позичальника.

У системі моніторингу проблемних позичальників велику роль відіграє контроль бюджетів та відстеження руху грошових потоків. Моніторинг руху грошових коштів підприємства необхідно доповнювати постійним контролем ліквідності на основі аналізу надходження сировини, матеріалів, комплектуючих, руху їх залишків на складі, обсягів незавершеного виробництва, динаміки реалізації і залишків готової продукції. Контроль ліквідності дозволяє своєчасно виявляти поточні проблеми реалізації, не допускати зростання неліквідних залишків.

Моніторинг обсягів реалізації і виручки від продажів важливий з позицій здійснення контролю "точки беззбитковості" щодо основних видів продукції. У випадку зниження обсягів реалізації до критичного рівня фахівці банку спільно з менеджментом компанії розробляють оперативні заходи, спрямовані на збільшення обсягів продажів або зниження витрат на виробництво продукції.

Ефективність всіх заходів щодо контролю бюджетів, руху грошових коштів, обсягів виручки повинна у будь-якому випадку оцінюватися. До кількісних показників, які оцінюють ефективність вищезазначених заходів, належать:

- коефіцієнт варіації щомісячного обсягу продажів;
- коефіцієнт варіації виручки від реалізації;
- коефіцієнт варіації прибутку;
- коефіцієнт варіації дебіторської заборгованості;
- відхилення фактичних результатів діяльності підприємств від запланованих.

Ці показники відображають, наскільки цілеспрямовано розвивається дане підприємство, характеризують рівень виконання планів фінансового оздоровлення підприємства.

До якісних показників, які характеризують результативність здійснених банком заходів, належать:

- позитивні зміни рівня менеджменту на підприємстві;
- покращення якості продукції;
- розширення ринків збуту;
- зміцнення зв'язків з постачальниками і споживачами.

Для зниження суб'єктивності при оцінці якісних критеріїв доцільно застосувати метод колективних експертних оцінок.

Запропоновані підходи дають можливість не лише покращити фінансовий стан проблемного позичальника, але і порівняти результати фінансового оздоровлення на різних підприємствах, оцінити внесок банку в його здійснення.

Доведення справи про заборгованість до суду – занадто довгий процес для банку, а у позичальників завжди є багато фактів і доказів на свій захист. Дуже часто позичальники використовують законні способи для того, щоб затягти справу чи відстрочити виконання судового рішення. Робиться це для того, щоб сховати активи чи перевести їх третім особам, які захищені від домагань кредиторів. Тому банк не повинен доводити справу до суду, а прагнути повернути кредитні кошти шляхом реалізації відповідних дій під час проведення кредитного моніторингу. Рекомендації щодо проведення кредитного моніторингу в системі управління індивідуальним кредитним ризиком відображені графічно і подані в додатку Д.

РОЗДІЛ 3

УПРАВЛІННЯ ПОРТФЕЛЬНИМ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ

Метою управління портфельним кредитним ризиком банку є підтримання на визначених рівнях показників, що характеризують ефективність організації кредитних операцій банку (ризиковість та дохідність портфеля).

Основні етапи управління кредитним ризиком портфеля та їх характеристика наведені в табл. 5.

Таблиця 5

Характеристика етапів управління портфельним кредитним ризиком банку

Етапи управління кредитним ризиком	Особливості змісту етапів управління кредитним ризиком кредитного портфеля
Ідентифікація факторів кредитного ризику	Ризик проявляється наслідками невиконання позичальниками зобов'язань за кредитними угодами
Кількісна оцінка кредитного ризику	Групування виданих кредитів за ризиковими класами для розрахунку ймовірних збитків: - за рівнем кредитного ризику; - за ознакою взаємозв'язку позичальників між собою (діють в одному секторі ринку, в одному регіоні, належать одному власнику, пов'язані відносинами "постачальник – споживач")
Вибір способу мінімізації кредитного ризику	Здійснюється вибір з таких інструментів зниження рівня кредитного ризику: - диверсифікація; - створення резервів для покриття можливих збитків; - установлення лімітів; - страхування.
Контроль зміни рівня кредитного ризику	Оцінка портфеля за поточною вартістю, відстеження рівнів ризику щодо наближення до критичних рівнів

1 етап. Ідентифікація факторів кредитного ризику

Основне завдання першого етапу управління ризиком полягає у виявленні причин його виникнення.

При ідентифікації факторів ризику кредитного портфеля банку виділяють дві групи факторів:

- фактори, пов'язані з ризиком позичальників (зовнішні);
- внутрішні фактори, пов'язані з організацією кредитної діяльності в банку.

Зовнішні фактори ризику сукупності кредитних вкладень банку мають спільну основу з факторами ризику конкретного позичальника – ризик невиконання в кожному конкретному випадку зобов'язань позичальника щодо повернення кредиту і сплати процентів. Однак відносно кредитного портфеля ризик проявляється не потенційними причинами невиконання зобов'язань позичальником, а їх наслідками.

Реалізація кредитного ризику в частині невиконання окремим позичальником своїх зобов'язань відбивається на якості сукупного портфеля банківських кредитів.

Якість кредитного портфеля банку характеризується такими показниками, як розмір прострочених кредитів, кредити, погашені з порушенням термінів, списані кредити та ін.

Відхилення цих показників від стандартних величин, їх збільшення прямо загрожує зменшенням доходів і капіталу банку, є проявом кредитного ризику портфеля.

2 етап. Кількісна оцінка кредитного ризику

Для прийняття адекватних рішень з метою зниження негативного впливу ризиків недостатньо виявити форми і причини ймовірних загроз. Необхідна оцінка ризиків щодо їх значення за масштабом впливу і за імовірністю настання.

Кількісна оцінка кредитного ризику портфеля здійснюється шляхом групування виданих кредитів за ризиковими класами для розрахунку ймовірних збитків:

1. За рівнем кредитного ризику.

Присвоєння позичальнику кредитного рейтингу і визначення рівня ризику дозволяють банку групувати видані кредити в ризикові класи. Як правило, класифікація ризикових класів відбиває розподіл всіх кредитів на групи за рівнем ризику, а саме:

- кредити з найменшим ризиком;
- кредити з підвищеним ризиком;
- кредити з граничним ризиком;
- кредити, надані як виняток із правил.

Розподіл кредитів на класи передбачає розрахунок імовірних збитків, зумовлених кредитним ризиком. Для кожного класу ризику визначається частка непогашених кредитів, що встановлюється емпірично за фактичними даними попереднього періоду.

Процедура класифікації дозволяє прогнозувати втрати від непогашених кредитів, які можуть вплинути на прибуток банку. Отримані результати використовуються для розрахунку величини ризикової вартості, тобто підсумкової міри ризику, яка необхідна для розрахунку розміру капіталу банку як одного з інструментів зниження рівня кредитного ризику.

2. За ознакою взаємозв'язку позичальників між собою.

Позичальники діють в одному секторі ринку, в одному регіоні, належать одному власнику, пов'язані відносинами “постачальник – споживач”.

Всі кредити розподіляються на групи, в рамках яких існує позитивна кореляція між позичальниками. Наявність позитивного зв'язку між позичальниками в межах окремих груп і між ними дозволяє аналізувати стан кредитного ризику портфеля за допомогою моделювання різних умов, за якими змінюються показники кредитного ризику окремих позичальників, а також у всьому портфелі.

Визначення ймовірності реалізації ризику і втрат, пов'язаних з цією подією, є необхідною умовою для побудови кривої ймовірності виникнення визначеного рівня втрат.

Оцінка ступеня кредитного ризику – необхідна умова для прийняття раціональних рішень в межах наступних етапів управління, зокрема для здійснення вибору стратегії ризику [44].

Комплексна методика оцінки портфельного кредитного ризику наведена на рис. 7.

Розрахунок показників для оцінки кредитного ризику портфеля поданий в додатку Е.

З метою прогнозування кредитного ризику портфеля за умови лінійного розподілу можна застосовувати модель прогнозування, яка наведена в додатку Ж.

3. Вибір способу мінімізації кредитного ризику.

Інструменти, які застосовуються для зниження ризику портфеля, можуть бути використані тільки до сукупності кредитних вкладень банку. Їх можна розподілити на дві групи.

До першої групи належать інструменти, що дозволяють знизити ймовірність реалізації кредитного ризику портфеля банку:

1. Диверсифікація кредитного портфеля банку.

Диверсифікація кредитного портфеля полягає у розподілі кредитів серед широкого кола позичальників, які відрізняються один від одного як за характеристиками (розмір капіталу, форма власності), так і за умовами діяльності (галузь економіки, географічний регіон).

Механізм диверсифікації базується на розподілі ризиків, що перешкоджає їх концентрації. Диверсифікація як інструмент управління

ризиками використовується для нейтралізації негативних фінансових наслідків несистематичних видів ризиків.

Концентрація є поняттям, яке за економічним змістом протилежне диверсифікації. Концентрація кредитного портфеля означає зосередження кредитних операцій банку в певній галузі чи групі взаємопов'язаних галузей, на географічній території або кредитування певних категорій клієнтів. Концентрація, як і диверсифікація, може бути галузева, географічна і портфельна.

Формуючи кредитний портфель, слід додержуватися певного рівня концентрації, оскільки кожен банк працює в конкретному сегменті ринку і спеціалізується на обслуговуванні певної клієнтурі. Водночас надмірна концентрація значно підвищує рівень кредитного ризику. Часто банки концентрують свої кредитні портфелі в таких найпопулярніших секторах економіки, як енергетика, нафтова та газова промисловість, інвестування нерухомості. Як показує міжнародний досвід, саме надмірна концентрація кредитного портфеля, зокрема в сфері нерухомості, в енергетичній галузі та ін., стала причиною погіршення фінансового стану та банкрутства ряду банків у розвинених країнах протягом 70-80-х років.

Визначення оптимального співвідношення між рівнями диверсифікації та концентрації кредитного портфеля банку є завданням, яке повинен вирішувати менеджмент кожного банку залежно від обраної стратегії, можливостей та конкретної економічної ситуації.

Розглядають три види диверсифікації:

- галузева;
- географічна;
- портфельна.

Галузева диверсифікація передбачає розподіл кредитів між клієнтами, які здійснюють діяльність в різних галузях економіки. Для зниження загального ризику портфеля вирішальне значення має вибір галузей, який повинен ґрунтуватися на результатах статистичних досліджень. Найбільший ефект досягається при виборі позичальників, які працюють у галузях з протилежними фазами коливання ділового циклу. За допомогою кореляційного аналізу визначаються такі галузі, в яких результати діяльності залежать від загального стану економіки. Якщо одна галузь перебуває на стадії економічного росту, то інша переживає стадію спаду, а з часом їх позиції змінюються на протилежні. Тому зниження доходів від однієї групи клієнтів компенсується підвищенням доходів від іншої групи, що допомагає стабілізувати доходи банку і суттєво знизити ризик.

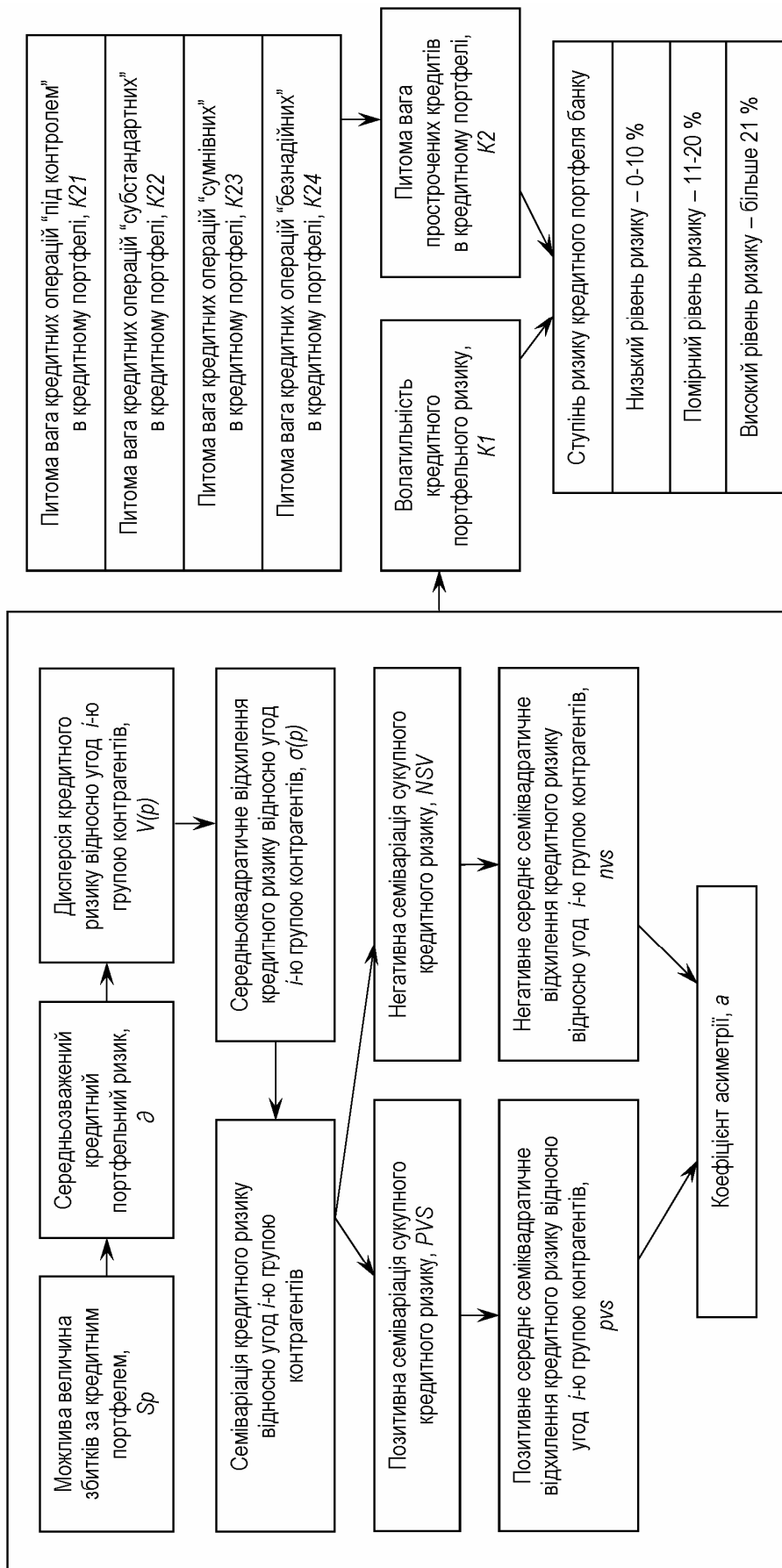

Рис. 7. Комплексна оцінка ризику кредитного портфеля банку

Географічна диверсифікація полягає у розподілі кредитних ресурсів між позичальниками, які перебувають у різних регіонах, на географічних територіях, в країнах з різними економічними умовами. Географічна диверсифікація як метод зниження кредитного ризику доступна лише великим банкам, які мають розгалужену мережу філій та відділень на значній території. Це допомагає нівелювати кліматичні та погодні умови, політичні та економічні зміни, які впливають на кредитоспроможність позичальників. Невеликі банки застосовують метод географічної диверсифікації здебільшого у процесі формування портфеля цінних паперів, що дозволяє знизити загальний ризик банку.

Портфельна диверсифікація означає розподіл кредитів між різними категоріями позичальників – великими і середніми компаніями, підприємствами малого бізнесу, фізичними особами, урядовими та громадськими організаціями, домашніми господарствами тощо. Кредити, надані у сфері малого бізнесу, часто супроводжуються підвищеним рівнем ризику, хоча мають вищий рівень дохідності. Такі позичальники часто обмежені у виборі кредитора, тому банк може диктувати умови кредитної угоди. Якщо позичальником є велика компанія з надійною репутацією, то кредитний ризик оцінюється як незначний.

Іноді банк надає кредит відомій у світі компанії за ставками, які не приносять йому великих прибутків, але проведення таких операцій сприяє зростанню популярності та рейтингу банку. Загалом невеликі регіональні банки не мають можливості широко застосовувати метод портфельної диверсифікації, що призводить до підвищення ризикованості їхніх кредитних портфелів. Такі портфелі, сформовані насамперед за рахунок надання кредитів підприємствам малого бізнесу, а також споживчих кредитів, характеризуються вищим рівнем дохідності порівняно із середніми та великими банками. Портфельна диверсифікація дозволяє збалансувати ризик і дохідність кредитного портфеля банку.

Метод диверсифікації слід застосовувати зважено та обережно, спираючись на статистичний аналіз і прогнозування, враховуючи можливості самого банку і насамперед рівень підготовки кадрів. Диверсифікація потребує професійного управління та глибокого знання ринку. Саме тому надмірна диверсифікація призводить до зростання кредитного ризику. Адже навіть великий банк не завжди має достатню кількість висококваліфікованих фахівців, які володіють глибокими знаннями в багатьох галузях економіки, знають специфіку різних географічних територій, мають практичний досвід роботи з різними категоріями позичальників.

2. Встановлення лімітів.

Лімітування як метод управління банківськими ризиками полягає у встановленні кількісних обмежень параметрів, які характеризують той чи інший вид банківської діяльності чи проведення активних операцій банку.

Ліміти здебільшого встановлюються у вигляді максимально допустимих значень зміни параметрів угоди чи проведення операції (обсяги, строки, питома вага та ін.), що дозволяє обмежити ризик.

Завдяки встановленню лімітів банки можуть уникнути критичних втрат, пов'язаних з надмірною концентрацією будь-якого виду ризику, а також диверсифікувати свої портфелі та забезпечити стабільні доходи. Метод лімітування може застосовуватися для обмеження різних видів банківських ризиків: кредитного, валютного, процентного, ринкового, ліквідності та ін.

Кредитні ліміти можуть установлюватися за:

- видами кредитів;
- категоріями позичальників або групами взаємопов'язаних позичальників;
- кредитами в окремі галузі;
- кредитами в географічні території;
- за найбільш ризиковими напрямками кредитування, такими як надання довгострокових кредитів, кредитування в іноземній валюті тощо.

Наведений перелік невичерпний і при потребі банк може встановити будь-які ліміти для обмеження тих чи інших параметрів або показників. Ліміти можуть встановлюватися як в абсолютних граничних величинах (сума кредиту у грошовому вираженні), так і у відносних показниках (коефіцієнти, індекси, нормативи). Базою для розрахунків нормативів може бути обсяг капіталу банку, обсяг портфеля, валюта балансу та інші показники.

Наприклад, метод лімітування використовується для визначення повноважень кредитних працівників різних рангів щодо розмірів наданих кредитів. Кредитний ризик банку обмежується встановленням ліміту загального розміру кредитного портфеля, величиною кредитних ресурсів філій банку та ін. Ліміт кредитування позичальників певної галузі може бути визначений як максимальний сукупний розмір грошових коштів або як відношення суми кредитів, вкладених у галузь, до загальної величини кредитного портфеля. Перш ніж визначити ліміти кредитування, потрібно ідентифікувати основні сфери та фактори ризику. Для окремих банків, країн і регіонів ключові сфери

ризиків будуть різні. Враховуючи виявлені особливості керівництво банку встановлює ліміти для кредитного портфеля.

Лімітування як метод зниження ризиків широко застосовується як на рівні окремого банку, так і на рівні банківської системи в цілому. Менеджмент банку має визначити обмеження згідно з обраною стратегією та з урахуванням конкретної ситуації. Органи банківського нагляду багатьох країн лімітуванням регулюють діяльність банків, встановлюючи обов'язкові нормативи, які обмежують обсяги банківських операцій і здебільшого виражені у відносних величинах.

Для зменшення банківських ризиків Національний банк України встановлює нормативи кредитного ризику, недотримання яких може зумовити фінансові проблеми у банку [45].

Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) встановлюється з метою обмеження кредитного ризику, що виникає внаслідок невиконання окремими контрагентами своїх зобов'язань.

Показник розміру кредитного ризику в розрахунку на одного контрагента визначається як співвідношення суми всіх вимог банку щодо цього контрагента і всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком цьому контрагенту, до капіталу банку.

Вимоги банку до контрагента включають:

а) до банків-контрагентів:

- строкові депозити, які розміщені в інших банках;
- кредити, які надані іншим банкам;
- сумнівна, пролонгована та прострочена заборгованість за кредитами/депозитами, яка надана іншим банкам, та заборгованість за простроченими та сумнівними до погашення нарахованими доходами за цими операціями;
- дебіторська заборгованість та сумнівна дебіторська заборгованість за операціями з банками;
- боргові цінні папери, випущені банками, у портфелі банку на продаж і на інвестиції;

б) до інших клієнтів (небанківських установ) і фізичних осіб:

- заборгованість за кредитами;
- сумнівна, пролонгована і прострочена заборгованість за кредитами та заборгованість за простроченими і сумнівними до погашення нарахованими доходами;
- дебіторська заборгованість та сумнівна дебіторська заборгованість, прострочені та сумнівні до погашення нараховані доходи;

- заборгованість, зокрема прострочена й сумнівна, за факторинговими операціями, фінансовим лізингом, врахованими векселями, борговими цінними паперами місцевих органів виконавчої влади та небанківських установ у портфелі банку на продаж та на інвестиції, прострочені й сумнівні до погашення нараховані доходи за ними;
- акції, крім вкладень у статутні фонди інших банків та установ, на суму яких зменшено регулятивний капітал.

До позабалансових зобов'язань, які бере на себе банк, належать:

- гарантії, поручительства, акредитиви та акцепти;
- сумнівні гарантії та поручительства;
- зобов'язання з кредитування.

Нормативне значення нормативу *H7* не повинне перевищувати 25 %.

Норматив великих кредитних ризиків (*H8*) установлюється з метою обмеження концентрації кредитного ризику за окремим контрагентом або групою пов'язаних контрагентів.

Кредитний ризик, який прийняв банк на одного контрагента або групу пов'язаних контрагентів, вважається великим, якщо сума всіх вимог банку до цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів і всіх позабалансових зобов'язань, наданих банком щодо цього контрагента, або групи пов'язаних контрагентів становить 10 і більше відсотків регулятивного капіталу банку.

Норматив великих кредитних ризиків визначається як співвідношення суми всіх великих кредитних ризиків, наданих банком щодо всіх контрагентів або груп пов'язаних контрагентів, з урахуванням усіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів, до регулятивного капіталу банку.

Значення нормативу *H8* не повинне перевищувати 8-кратний розмір регулятивного капіталу банку.

Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (*H9*), установлюється з метою обмеження ризику, який виникає під час здійснення операцій з інсайдерами. Це може призвести до прямого та непрямого впливу на діяльність банку, що змушує банк здійснювати операції з інсайдерами на не вигідних умовах. В результаті виникають значні проблеми, тому що в таких випадках платоспроможність контрагента визначається не завжди об'єктивно.

Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру, визначається як співвідношення

суми всіх зобов'язань цього інсайдера перед банком і всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього інсайдера, та статутного капіталу банку.

Значення нормативу *H9* не повинне перевищувати 5 %.

Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (*H10*), установлюється для обмеження сукупної суми всіх ризиків щодо інсайдерів. Надмірний обсяг сукупної суми всіх ризиків щодо інсайдерів призводить до концентрації ризиків і загрожує збереженню регулятивного капіталу банку.

Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам, визначається як співвідношення сукупної заборгованості зобов'язань усіх інсайдерів перед банком і 100 відсотків суми позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо всіх інсайдерів, та статутного капіталу банку.

Значення нормативу *H10* не повинне перевищувати 40 %.

До другої групи належать інструменти, що забезпечують зниження масштабу втрат при реалізації кредитного ризику.

1. Резервування.

Створення резервів для відшкодування втрат за кредитними операціями банків як метод управління ризиком полягає в акумуляції частини коштів, які в подальшому використовуються для компенсації неповернених банку кредитів. Резервування є одним із способів самострахування банку і захисту вкладників, кредиторів та акціонерів. Формування резервів – це один із методів зниження ризику на рівні окремого банку. Водночас резерви підвищують надійність і стабільність банківської системи в цілому.

Цей підхід базується на принципі обачності, за яким банківські портфелі кредитів оцінюються на звітну дату за чистою вартістю, тобто з урахуванням можливих втрат за кредитними операціями. Для покриття цих втрат передбачається створення спеціального резерву шляхом резервування частини коштів банку на окремих бухгалтерських рахунках, з яких при неповерненні кредиту списується відповідна сума. Якщо ризик не виправдався і кредит було повернуто, прибуток у майбутньому періоді збільшується на відповідну суму.

Якщо резерв у банку не сформований, втрати повинні відшкодуватися за рахунок власного капіталу банку. Значні ризики можуть призвести до повної втрати банком капіталу та його банкрутства. Отже, створення резерву дає змогу уникнути негативного впливу ризиків на розмір капіталу банку.

На сьогодні банки України створюють такі резерви:

- резерв для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями;
- резерви під дебіторську заборгованість;
- резерв для відшкодування можливих збитків банків від операцій з цінними паперами;
- резервний фонд для покриття непередбачених збитків.

Порядок формування та використання зазначених резервів регулюється відповідними постановами НБУ.

Відрахування до резервів здійснюються за встановленими нормами, визначеними у процентному відношенні до суми ймовірних втрат. Критерії оцінки якості активів, розміри відрахувань визначаються центральним банком залежно від економічних умов та ситуації в країні. Вони можуть з часом переглядатися. Порядок використання резервів також регламентується централізовано. Наприклад, кошти резервного фонду спрямовуються на покриття втрат, які виникли з вини банку, на відшкодування судових витрат, на покриття втрат у повному обсязі, якщо коштів спеціальних резервів для цього виявилось недостатньо.

Перевагою резервування є можливість для банку швидкого відшкодування понесених фінансових втрат, а недоліками – відволікання значної частини фінансових ресурсів на формування резерву та зниження ефективності використання капіталу банку.

2. Страхування.

Страхування при управлінні ризиком кредитного портфеля відбувається тільки у формі *делькредерного страхування*. У цьому випадку страхувальником є банк, а об'єктом страхування – відповідальність усіх або окремих позичальників перед банком за своєчасне і повне погашення кредиту і процентів за ним, тобто фінансовий ризик банку одержати збитки внаслідок невиконання або неналежного виконання позичальниками умов кредитних угод. Сума страхових внесків, які сплачує банк, може враховуватися при встановленні процентної ставки за кредит.

Отже, в процесі страхування ризик банку переноситься на страхову компанію, яка отримала винагороду – страхову премію. Операція страхування базується на попередній виплаті премій за можливу компенсацію майбутніх збитків незалежно від того, чи будуть збитки чи ні. Це не виключає можливості отримання переваг від сприятливого розвитку подій.

Перевагою страхування ризику кредитного портфеля над резервуванням (самострахуванням) є те, що обсяг відшкодування негативних наслідків не обмежується сформованим за рахунок відрахувань

страховим фондом, а визначається вартістю об'єкта страхування, розміром страхового внеску та відповідно страховою сумою.

3. Контроль за станом кредитного портфеля банку.

При зміні умов діяльності позичальника змінюється рівень його кредитного ризику, що зумовлює внесення змін в оцінку кредитного портфеля банку.

Дана вимога досягається шляхом оцінки кредитного портфеля за його поточною вартістю, тобто з врахуванням динаміки кредитного ризику індивідуального позичальника – оцінки поточної вартості виданих кредитів. Розмір кредитного ризику може варіюватися в залежності від певних подій у майбутньому. В рамках даного етапу управління кредитним ризиком проводиться постійний моніторинг і контроль управління ризиком, зокрема відстеження виконання нормативів обмеження ризику особами, відповідальними за прийняття ризикових рішень, аналіз поточних значень кредитного ризику щодо небезпечного наближення до критичних показників.

ВИСНОВКИ

За результатами монографічного дослідження управління кредитним ризиком банку можна зробити висновок, що кредитний ризик – це ймовірність повної або часткової втрати вартості активів банку в результаті нездатності контрагентів (позичальників) виконувати свої зобов'язання або можливість недоотримання доходу на вкладений капітал внаслідок впливу різноманітних чинників.

Слід розрізняти терміни “індивідуальний кредитний ризик” та “портфельний кредитний ризик”. Індивідуальний кредитний ризик пов'язаний з конкретною угодою та конкретним контрагентом банку, тобто це ймовірність негативної зміни вартості активів банку в результаті нездатності контрагента (позичальника) виконувати свої зобов'язання з виплати процентів та основної суми кредиту відповідно до термінів кредитної угоди внаслідок впливу різних факторів. Портфельний кредитний ризик включає всю суму ризиків за конкретними угодами.

Рівень кредитного ризику залежить від дії зовнішніх та внутрішніх факторів. До факторів зовнішнього щодо банків середовища належать фактори, які пов'язані з діяльністю позичальника, із забезпеченням кредиту, з поручителем, гарантом, страховиком, економічними, політичними, форс-мажорними, законодавчо-регулюючі. До факторів внутрішнього щодо банків середовища відносяться стратегічні, організаційні, управлінські, інформаційні, методологічні.

Кредитні ризики негативно впливають не тільки на прибутковість та платоспроможність банківської установи, а також спричиняють інші ризики, які в майбутньому можуть мати масштабний прояв. Це такі ризики, як ризик ліквідності, ризик втрати репутації, ризик банкрутства, ризик капіталу, валютний ризик.

Управління кредитним ризиком банку спрямоване на зниження ймовірності невиконання позичальником своїх зобов'язань, мінімізацію фінансових втрат банку у разі невиконання позичальниками своїх фінансових зобов'язань, зменшення кількості та масштабів високоризикованих кредитних операцій, вжиття відповідних заходів у випадку настання ризику.

До основних елементів системи управління кредитним ризиком позичальника належать:

- *аналіз та оцінка кредитного ризику.* Аналіз факторів, що впливають на кредитний ризик та оцінка кредитоспроможності позичальника дають змогу об'єктивно оцінити характер і рівень кредитного

ризик банку щодо позичальника та прийняти раціональне рішення про кредитну угоду;

- *вибір варіанта стратегії управління кредитним ризиком.* Банк може уникнути ризику, ухвалити його рівень чи забезпечити зниження рівня ризику. Уникнення ризику передбачає відмову у наданні кредиту. Ухвалення ризику полягає у прийнятті рівня ризику для банку. Зниження ступеня кредитного ризику забезпечується за рахунок використання методів, що попереджають настання кредитного ризику, та методів, що забезпечують покриття втрат кредитного ризику;
- *проведення кредитного моніторингу.* Кредитний моніторинг передбачає ретроспективний аналіз кредитної діяльності банку, який дозволяє виявити недоліки, розробити рекомендації та оптимізувати систему управління кредитним ризиком у майбутньому. Він включає нагляд за правильністю оформлення документів, цільовим використанням кредиту, погашенням кредиту, схоронністю заставленого майна, змінами у фінансовому стані позичальника.

До основних елементів системи управління портфельним кредитним ризиком належать:

- *ідентифікація факторів кредитного ризику.* Основне завдання першого етапу управління ризиком полягає у виявленні причин його виникнення;
- *кількісна оцінка кредитного ризику.* Для прийняття адекватних рішень про зниження негативного впливу ризиків недостатньо виявити форми і причини ймовірних загроз. Необхідна оцінка ризиків щодо їх значення як за масштабом впливу, так і за імовірністю настання;
- *вибір способу мінімізації кредитного ризику.* Інструменти, які застосовуються для зниження ризику портфеля, можуть бути використані тільки до сукупності кредитних вкладень банку.

Дослідження системи управління індивідуальним ризиком банків України дозволяють виявити кредитні ризики, оцінити їх величини, здійснити моніторинг та контролювати ринкові позиції банків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беляков, А. В. Кредитный риск: оценка, анализ, управление [Текст] / А. В. Беляков, Е. В. Ломакина // Финансы и кредит. – 2000. – № 9. – С. 20-28.
2. Ермасова, Н. Б. Управление кредитными рисками в банковской сфере [Текст] / Н. Б. Ермасова // Финансы и кредит. – 2004. – № 4. – С. 16-20.
3. Кабушкин, С. Н. Управление банковским кредитным риском [Текст] : учебн. пособ. / С. Н. Кабушкин. – М. : Новое издание, 2004. – 336 с.
4. Копбаева, Г. Ш. Управление кредитными рисками [Текст] / Г. Ш. Копбаева // Деньги и кредит. – 2002. – № 1. – С. 48-51.
5. Соколинская, Н. Э. Кредитные риски в российском банковском секторе: факторы и менеджмент [Текст] / Н. Э. Соколинская // Банковские услуги. – 2006. – № 5. – С. 2-29.
6. Ковальов, П. П. Ліміт активних операцій на одного позичальника як інструмент управління кредитним ризиком [Текст] / П. П. Ковальов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 3. – С. 127-130.
7. Слобода, Л. Я. Роль та функції кредитних ризиків у банківській діяльності [Текст] / Л. Я. Слобода // Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 128-137.
8. Энциклопедия финансового риск-менеджмента [Текст] : изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. – 878 с.
9. Ковальов, О. П. Класифікація банківських ризиків. Фактори, що впливають на кредитні ризики, і підходи до їх класифікації [Текст] / О. П. Ковальов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 2. – С. 63-70.
10. Вітлінський, В. В. Концепція стратегії кредитного ризику [Текст] / В. В. Вітлінський, Я. С. Наконечний, О. В. Пернарівський // Банківська справа. – 2000. – № 1. – С. 13-17.
11. Вітлінський, В. В. Кредитний ризик комерційного банку [Текст] : навч. посіб. / В. В. Вітлінський, О. В. Пернарівський, Я. С. Наконечний, Г. І. Великоіваненко. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2000. – 251 с.
12. Голуб, В. М. Кредитні ризики комерційних банків та методи їх управління [Текст] / В. М. Голуб // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. / Українська академія банківської справи. – Суми : “Мрія-1”, 2002. – Т. 5. – С. 288-293.

13. Дмитренко, М. Г. Кредитування і контроль [Текст] : навч.-метод. посіб. / М. Г. Дмитренко, В. С. Потлатюк – К. : Кондор, 2005. – 296 с.
14. Примостка, Л. О. Економічні ризики в діяльності банку [Текст] / Л. О. Примостка // Банківська справа. – 2004. – №3. – С. 16-23.
15. Примостка, Л. О. Кредитний ризик банку: проблеми оцінювання та управління [Текст] / Л. О. Примостка // Фінанси України. – 2004. – № 8. – С. 118-126.
16. Сало, І. В. Фінансовий менеджмент банку [Текст] : навч. посіб. / І. В. Сало, О. А. Криклій. – Суми : “Університетська книга”, 2007. – 314 с.
17. Єпіфанов, А. О. Операції комерційних банків [Текст] : навч. посіб. / А. О. Єпіфанов, Н. Г. Маслак, І. В. Сало. – Суми : “Університетська книга”, 2007. – 523 с.
18. Про порядок формування і використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків [Електронний ресурс] / Положення, затверджене постановою Правління НБУ від 06.07.2000 № 279. – Режим доступу : <http://www.rada.kiev.ua>.
19. Система кількісної оцінки ризиків [Електронний ресурс] / Методичні вказівки з інспектування банків, схвалені Постановою Правління НБУ від 15.03.2004 №104. – Режим доступу : <http://www.rada.kiev.ua>.
20. Скакун, Л. Неперервність процесу ризик-менеджменту кредитних операцій банку як основа їх безбитковості [Текст] / Л. Скакун // Банківська справа. – 2000. – № 5. – С. 9-13.
21. Слобода, Л. Я. Регулювання в системі управління кредитними ризиками [Текст] / Л. Я. Слобода // Вісник Української академії банківської справи. – 2004. – № 2. – С. 76-81.
22. Слобода, Л. Я. Класифікація та характеристика чинників кредитних ризиків банківських установ [Текст] / Л. Я. Слобода // Регіональна економіка. – 2005. – № 2. – С. 185-194.
23. Дубова, С. Е. Анализ рискообразующих факторов в системе управления рисками [Текст] / С. Е. Дубова // Финансы и кредит. – 2006. – № 7. – С. 38-46.
24. Жоваников, В. Н. Менеджмент кредитных рисков: теоретические аспекты и практические решения [Текст] / В. Н. Жоваников // Финансы и кредит. – 2003. – № 10. – С. 2-16.
25. Ковальов, О. П. Методологія управління кредитними ризиками [Текст] / О. П. Ковальов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 3. – С. 31-36.

26. Ковальов, О. П. Стратегічне управління кредитними ризиками [Текст] / О. П. Ковальов // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 5. – С. 1-31.
27. Ковалев, П. П. Риск-менеджмент на етапе ідентифікації і оцінки наслідків от наступлення кредитних ризиків [Текст] / П. П. Ковалев // Банковские услуги. – 2006. – № 5. – С. 29-39.
28. Економічна енциклопедія [Текст] : у 3-х т. / ред. С. В. Мочерний. – К. : “Академія”, 2001. – Т. 2. – 848 с.
29. Слобода, Л. Я. Дослідження факторів кредитних ризиків банків [Текст] / Л. Я. Слобода // Регіональна економіка. – 2006. – № 1. – С. 125-135.
30. Міщенко, В. І. Банківські операції [Текст] : підручник / В. І. Міщенко, Н. Г. Слав’янська [та ін.] ; за ред. В. І. Міщенка, Н. Г. Слав’янської. – К. : Знання, 2006. – 727 с.
31. Волошин, И. В. Оценка банковских рисков: новые подходы [Текст] / И. В. Волошин. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2004. – 216 с.
32. Квасова, Т. А. Кредитный риск и оценка кредитоспособности заемщика – предприятия малого бизнеса [Текст] / Т. А. Квасова // Банковские услуги. – 2006. – № 7. – С. 20-26.
33. Ендовицкий, Д. А. Анализ и оценка кредитоспособности заемщика [Текст] : учебно-практическое пособие / Д. А. Ендовицкий, И. В. Бочарова. – М. : КНОРУС, 2005. – 272 с.
34. Ковалев, П. П. Методы повышения кредитной безопасности [Текст] / П. П. Ковалев // Банковская практика за рубежом. – 2005. – № 6. – С. 36-42.
35. Лисиненко, И. Снижение рисков при кредитовании [Текст] / И. Лисиненко // Финансовый бизнес. – 2001. – № 1. – С. 19-25.
36. Стрільчук, В. О. Реінжинірінг процесу управління кредитними ризиками [Текст] / В. О. Стрільчук // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. / Українська академія банківської справи Національного банку України. – Суми : “Мрія-1”, УАБС НБУ, 2005. – Т. 13. – С. 141-146.
37. Энциклопедия финансового риск-менеджмента [Текст]. – изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. – 878 с.
38. Про заставу [Електронний ресурс] : [Закон України: офіц. текст : станом на 2 жовтня 1992 року]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
39. Панченко, Є. Контроль кредитного портфеля як складова частина банківського менеджменту [Текст] / Є. Панченко, О. Селезньова // Економіка України. – 2002. – № 6. – С. 13-16.
40. Карасьова, З. М. Місце кредитного моніторингу в процесі кредитування [Текст] / З. М. Карасьова // Проблеми і перспективи розвитку

банківської системи України : зб. наук. пр. / Українська академія банківської справи. – Суми : “Мрія-1”, УАБС, 2004. – Т. 9 – С. 57-263.

41. Міщенко, В. І. Моніторинг позичок у сучасній банківській практиці України [Текст] / В. І. Міщенко, В. Л. Пластун // Вісник Національного банку України. – 2002. – №8. – С. 9-14.
42. Чайковський, Я. І. Робота комерційних банків з проблемними кредитами [Текст] / Я. І. Чайковський // Банківська справа. – 2001. – № 6. – С. 50-53.
43. Орел, Д. В. Проблемні кредити комерційних банків: основні передумови виникнення та заходи впливу [Текст] / Д. В. Орел // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – № 12. – С. 48-53.
44. Цисарь, И. Ф. Оптимизация финансовых портфелей коммерческих банков, страховых компаний, пенсионных фондов [Текст] / И. Ф. Цисарь. – М. : Дело, 1998.
45. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] / Інструкція, затверджена Постановою Правління НБУ №368 від 28.08.2001. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

Додаток А

Системи аналізу кредитоспроможності, що використовуються у світовій практиці

Система "6 C"	PARSER	CAMPARI	MEMO RISK	Чотири основи кредитоспро- можності "4 FS"	Значення елемента
Character	Person	Character	Management	Management quality	Репутація позичальника, якість менеджменту, управлінські навички
Conditions			Experience	Industry dynamics	Досвід
			Market		Загальні умови для бізнесу, специфіка галузі, динаміка
Collateral	Security	Insurance	Security	Security realization	Забезпечення, можливість реалізації застави, спосіб страхування кредитного ризик
			Control		Контроль
Capital			Operations	Financial condition	Фінансове становище позичальника, оцінка бізнесу, адекватності капіталу
Capacity		Ability			Експозиція грошових потоків та кредитних потреб
Control	Repayment	Repayment	Repayment		Визначення можливості для погашення кредиту
	Amount	Means			Засоби погашення боргу
		Amount			Обґрунтування суми кредиту
	Remuneration	Purpose	Interest		Процентна ставка
	Expediency				Доцільність надання позики
					Цілі кредиту

Додаток Б

Методики оцінки кредитоспроможності позичальників в Україні

Б.1. Методика відповідно до Положення “Про порядок формування і використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків”, затвердженого постановою Правління НБУ від 06.07.2000 № 279

Перелік документів, які необхідні для отримання кредиту юридичною особою:

- 1) фінансово-економічна документація, що характеризує фінансовий стан та господарську діяльність позичальника: баланс, звіт про прибутки і збитки, інформацію про рух коштів, звіт про фінансово-майновий стан;
- 2) техніко-економічне обґрунтування запропонованого для кредитування заходу;
- 3) контракти, договори, угоди, для виконання яких необхідний кредит;
- 4) інформація щодо забезпечення зобов'язань:
 - документи про право власності на майно, що пропонується у заставу;
 - документи про право розпорядження майном та межі повноважень посадових осіб при прийнятті рішення щодо надання забезпечення;
 - документи про вартість забезпечення;
- 5) нотаріально завірена копія юридичної справи: статут, установча угода, довідка про державну реєстрацію, довідка про реєстрацію в ПФУ, ДПІ, ФСС, картка зі зразками підписів, копія паспортів осіб, які мають право першого та другого підписів;
- 6) ліцензії на здійснення діяльності, передбаченої статутом позичальника, якщо наявність їх обов'язкова відповідно до чинного законодавства;
- 7) документи, що підтверджують повноваження посадових осіб позичальника (наказ про призначення, протокол про обрання на посаду);
- 8) дозвіл уповноваженого органу управління позичальника на залучення кредиту та надання забезпечення;
- 9) за наявності зобов'язань перед іншими банками за кредитами (гарантіями) інформацію про стан цих зобов'язань;
- 10) документи, що характеризують юридичний статус, фінансово-економічний стан та господарську діяльність гаранта (поручителя), якщо ним надається забезпечення зобов'язань позичальника перед банком;
- 11) інші документи, які необхідні банку.

Таблиця Б.1.1

Показники оцінки кредитоспроможності позичальника банку

Показник	Порядок розрахунку
<i>Показники ліквідності</i>	
Коефіцієнт миттєвої ліквідності	$Kл = \text{Високоліквідні активи} / \text{Поточні зобов'язання}$
Коефіцієнт поточної ліквідності	$Kлп = \text{Ліквідні активи} / \text{Поточні зобов'язання}$
Коефіцієнт загальної ліквідності	$Kл = \text{Оборотні активи} / \text{Поточні зобов'язання}$
<i>Показники фінансової стійкості</i>	
Коефіцієнт автономії	$Kа = \text{Власний капітал} / \text{Активи}$
Коефіцієнт незалежності	$Kр = \text{Залучені кошти} / \text{Власний капітал}$
Коефіцієнт забезпечення власними коштами	$Kз = \text{Власний оборотний капітал} / \text{Власні активи}$
Коефіцієнт маневреності власних коштів	$Kм = (\text{Власний капітал} - \text{Необоротні активи}) / \text{Власний капітал}$
Коефіцієнт фінансового левириджу	$Kлф = \text{Зобов'язання} / \text{Власний капітал}$
<i>Показники фінансово-економічної діяльності</i>	
Коефіцієнт довгострокового запозичення коштів	$Kдзк = \text{Довгострокові зобов'язання} / (\text{Власний капітал} + \text{Довгострокові зобов'язання})$
Рентабельність активів	$Ра = \text{Чистий прибуток} / \text{Середня вартість активів}$
Рентабельність продажу	$Ра = \text{Чистий прибуток} / \text{Чистий дохід}$
Коефіцієнт оборотності активів	$Kоа = \text{Чистий дохід} / \text{Середня вартість активів}$
Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	$Kомз = \text{Чистий дохід} / \text{Середня вартість ТМЗ}$
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	$Kодз = \text{Чистий дохід} / \text{Середня сума дебіторської заборгованості}$
Коефіцієнт валового прибутку	$Kлв = \text{Валовий прибуток} / \text{Чистий дохід}$
<i>Показник аналізу грошових потоків</i>	
Показник аналізу грошових потоків	$K = (Hсм * n) - (Зм * n) - Zi / Ск^*$

* $Hсм$ – середньомісячні надходження на рахунки позичальника протягом трьох останніх місяців; $Ск$ – сума кредиту та відсотки за ним; n – кількість місяців дії кредитної угоди; $Зм$ – щомісячні платежі постачальника; Zi – податкові платежі та інші платежі перед кредиторами.

Якісні показники оцінки кредитоспроможності позичальника

Показник	Характеристика показника
Аналіз історії позичальника	дозволяє визначити тенденції розвитку на підставі вивчення характеру попередніх взаємовідносин клієнта з банком та історії погашення кредитної заборгованості позичальником у минулому
<p>Аналіз ринкової позиції позичальника:</p> <ul style="list-style-type: none"> - місцезнаходження підприємства; - вид діяльності підприємства; - метод операцій; - стан розвитку галузі позичальника; - оцінка продукту; - оцінка факторів виробництва; - оцінка споживачів та постачальників; - оцінка конкуренції; - наявність державної підтримки 	<ul style="list-style-type: none"> - дозволяє виявити, чи вдале його розташування відповідно до виду діяльності та характеру господарських операцій; - дає можливість врахувати фактори, які унікальні для цього сегмента; - визначає приналежність до групи функціонування: виробництво, оптова торгівля, роздрібна торгівля; - враховує пріоритетність галузі для банку, чутливість галузі до макроекономічних змін, рівень банкрутства галузі, середній життєвий цикл підприємств у галузі; - враховує привабливість продукту, його якість, імідж, ціну, асортимент; - враховує кваліфікацію працівників, стан виробничих приміщень, наявність необхідного обладнання; - аналіз їх кількості, надійності; - аналіз їх кількості, надійності, ефективності діяльності
Аналіз ефективності менеджменту позичальника	<ul style="list-style-type: none"> - наявність у менеджерів негативного досвіду керівництва; - рівень компетентності менеджерів у виробництві, фінансах, збуті; - частота зміни керівництва, її причини та наслідки; - наявність ретельно підготовленого бізнес-плану; - наявність позитивних аудиторських висновків
Наявність забезпечення	стан забезпечення, його якість, вартість

Клас надійності позичальника

Для юридичних осіб

Клас “А” – фінансова діяльність дуже успішна (прибуткова) і рівень рентабельності вищий, ніж середньогалузевий, якщо такий визначається, що свідчить про можливість своєчасного виконання зобов’язань за кредитними операціями, зокрема погашення основної суми боргу і відсотків за ним відповідно до умов кредитної угоди; економічні показники у межах установлених значень; вище керівництво позичальника і сам позичальник мають бездоганну ділову репутацію. Забезпечення за кредитною операцією має бути першокласним. Немає жодних свідчень щодо можливих затримок із поверненням основної суми боргу та (або) зі сплатою відсотків. Отже, можна зробити висновок про те, що фінансова діяльність і надалі проводитиметься на такому ж високому рівні.

Клас “Б” – фінансова діяльність позичальника цієї категорії близька за характеристиками до класу “А”, але ймовірність підтримання її на цьому рівні впродовж тривалого часу низька.

Позичальники цього класу потребують більшої уваги через потенційні недоліки, що ставлять під загрозу достатність надходжень коштів для обслуговування боргу та стабільність одержання позитивного фінансового результату від їх діяльності.

Забезпечення кредитної операції не повинно викликати жодних сумнівів щодо оцінки його вартості, правильності оформлення угод про забезпечення кредитних операцій тощо. Аналіз коефіцієнтів фінансового стану позичальника може вказувати на негативні тенденції в його діяльності. Недоліки в діяльності позичальників класу “Б” повинні бути лише потенційними. За наявності реальних недоліків клас позичальника потрібно знизити.

Клас “В” – фінансова діяльність задовільна і потребує пильнішого контролю. Надходження коштів та платоспроможність позичальника свідчать про ймовірність несвоєчасного погашення кредитної заборгованості у повній сумі і в строки, передбачені договором, якщо недоліки не буде усунено.

Проблеми можуть стосуватися стану забезпечення за кредитними операціями, необхідної документації, що свідчить про наявність і ліквідність застави тощо.

Клас “Г” – фінансова діяльність незадовільна. Спостерігається її нестабільність упродовж року, а також високий ризик значних збитків. Імовірність повного погашення кредитної заборгованості та відсотків за нею низька.

Клас “Д” – фінансова діяльність незадовільна, є збитки. Кредитна операція не забезпечена ліквідною заставою або безумовною гарантією. Показники не відповідають установленим значенням. Імовірність виконання зобов’язань з боку позичальника (контрагента) банку практично відсутня.

Для фізичних осіб

Клас „А” – сукупний чистий дохід позичальника значно перевищує внески на погашення кредиту і відсотки (комісії) за ним, високою є ймовірність збереження такого співвідношення протягом дії кредитної угоди. Обсяг, якість і ліквідність забезпечення за кредитами, що видаються на строк більше одного року, достатні або позичальник має високу особисту кредитоспроможність, що підтверджується документально і заслуговує на безперечну довіру. Немає жодних свідчень про можливість затримки поверненням кредиту і відсотків (комісій) за ним відповідно до умов кредитної угоди.

Клас “Б” – основні характеристики аналогічні або близькі до класу “А”, однак імовірність їх підтримання на такому ж рівні є низькою або наявна тенденція (інформація) щодо можливості зниження. Обсяг, якість і ліквідність забезпечення за кредитами, що видаються на строк більше одного року, достатні для погашення в повному обсязі кредиту і відсотків (комісій) за ним.

Клас “В” – сукупні обсяги доходів і витрат позичальника свідчать про досягнення граничної межі в забезпеченні погашення боргу, зміну місця роботи з погіршенням умов. Зростання обсягу зобов’язань позичальника, що свідчить про підвищення ймовірності несвоєчасного та (або) в неповній сумі погашення кредиту і відсотків (комісій) за ним. Обсяг, якість і ліквідність забезпечення за кредитами, що видаються на строк більше одного року, достатні для погашення в повному обсязі кредиту і відсотків (комісій) за ним.

Клас “Г” – фінансовий стан позичальника нестабільний. Наявна тенденція і періодично виникають проблеми із своєчасною сплатою боргу за кредитами та відсотками (комісіями) за ним через нестабільність доходів позичальника або зростання витрат та (або) зобов’язань. Сукупний чистий дохід позичальника в окремі періоди не забезпечує сплату боргу за кредитом та відсотків (комісій) за ним. Є проблеми щодо забезпечення за кредитом (низький рівень його ліквідності або недостатній обсяг тощо).

Клас “Д” – фінансовий стан позичальника незадовільний. Доходи не забезпечують сплату боргу за кредитом та відсотків (комісій) за ним. Кредит не забезпечений ліквідною заставою. Практично немає можливості сплатити борг за кредитом та відсотки (комісії) за ним, у тому числі за рахунок забезпечення кредиту.

Б.2. Методика оцінки кредитоспроможності позичальника – юридичної особи – середньостатистичного українського банку

Таблиця Б.2.1

Показники фінансового стану

Показник	Порядок розрахунку	Значення	Бали
ПОКАЗНИКИ ЛІКВІДНОСТІ			
Коефіцієнт миттєвої ліквідності	$КЛ1 = \frac{\text{Високоліквідні активи}}{\text{Поточні зобов'язання}}$	$КЛ1 < 0,1$	0
		$0,1 < КЛ1 < 0,2$	50
		$КЛ1 > 0,2$	75
Коефіцієнт поточної ліквідності	$КЛ2 = \frac{\text{Ліквідні активи}}{\text{Поточні зобов'язання}}$	$КЛ2 < 0,2$	0
		$0,25 < КЛ2 < 0,5$	50
		$0,5 < КЛ2 < 0,75$	75
		$КЛ2 > 0,75$	100
Коефіцієнт загальної ліквідності	$КЛ3 = \frac{\text{Оборотні активи}}{\text{Поточні зобов'язання}}$	$КЛ3 < 1$	0
		$1 < КЛ3 < 1,5$	25
		$1,5 < КЛ3 < 2$	50
		$КЛ3 > 2$	100
ПОКАЗНИКИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ			
Коефіцієнт автономії	$Ка = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Активи}}$	$Ка < 0,1$	0
		$1 < Ка < 0,5$	25
		$0,5 < Ка < 1$	50
Коефіцієнт незалежності	$Кн = \frac{\text{Залучені кошти}}{\text{Власний капітал}}$	$Кн < 1,5$	0
		$1 < Кн < 1,5$	25
		$0,5 < Кн < 1$	50
		$0 < Кн < 1$	75
Коефіцієнт забезпечення власними коштами	$Кз = \frac{\text{Власний оборотний капітал}}{\text{Оборотні активи}}$	$Кз < 0,1$	0
		$0,1 < Кз < 0,25$	25
		$0,25 < Кз < 0,5$	50
		$Кз > 0,5$	75
Коефіцієнт маневреності власних коштів	$Км = \frac{\text{Власний капітал} - \text{Необоротні активи}}{\text{Власний капітал}}$	$Км < 0,25$	25
		$0,25 < Км < 0,5$	50
		$Км > 0,5$	75
ПОКАЗНИКИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЯКІ РОЗГЛЯДАЮТЬСЯ В ПЕРІОДІ*			
Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	$Кдз = \frac{\text{Довгострокові зобов'язання}}{\text{Власний капітал} + \text{Довгострокові зобов'язання}}$		Зменшення

* Показники рентабельності та оборотності розглядаються в динаміці за квартал (значення на початок кварталу та на кінець кварталу). За кожен позитивну зміну додається 25 балів.

Продовж. табл. Б.2.1

Показник	Порядок розрахунку	Значення	Бали
Рентабельність активів	$Pa = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Середня вартість активів}}$	Збільшення	
Рентабельність продаж	$Pn = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Чистий дохід}}$	Збільшення	
Коефіцієнт оборотності активів	$Koa = \frac{\text{Чистий дохід}}{\text{Середня вартість активів}}$	Збільшення	
Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	$Kmz = \frac{\text{Чистий дохід}}{\text{Середня вартість ТМЗ}}$	Збільшення	
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	$Kdz = \frac{\text{Чистий дохід}}{\text{Середня сума дебіторської заборгованості}}$	Збільшення	
Коефіцієнт валового прибутку	$Kvp = \frac{\text{Валовий прибуток}}{\text{Чистий дохід}}$	Збільшення	
Коефіцієнт кредиторської заборгованості	$Kkz = \frac{\text{Кредиторська заборгованість}}{\text{Довгострокові та поточні зобов'язання}}$	Збільшення	
Коефіцієнт собівартості	$Kc = \frac{\text{Собівартість реалізованої продукції}}{\text{Дохід від реалізації продукції}}$	Зменшення	
ОБОРОТИ ПО РАХУНКАХ			
Достатність оборотів по рахунках до зобов'язань	$Kd = \frac{\text{Середньомісячні надходження на рахунки}}{\text{Сума кредиту}}$	$Kd > 2$	100
		$1.5 < Kd < 2$	75
		$1 < Kd < 1.5$	50
		$0.5 < Kd < 1$	25
		$0.25 < Kd < 0.5$	10
		$Kd < 0.25$	0
Оборот по всіх рахунках клієнта	Розраховується як середньомісячні надходження на рахунки позичальника протягом останніх трьох місяців (тис. грн.)	>10 000	100
		5 000 - 9 999	75
		2 000 - 4 999	60
		1 000 - 1 999	50
		500 - 999	30
		100 - 499	21
		<100	10
Динаміка середньомісячних оборотів по рахунках	-	Збільшення	50
		Зменшення	0
Наявність рахунків в інших банках	-	Так	25
		Ні	50

Таблиця Б.2.2

Кредитна історія позичальника

Показник	Значення	Бали
Наявність погашених кредитів за останні три роки	Кредитами не користувався	0
	Кредит та відсотки погашені своєчасно	50
	Кредит та відсотки погашені з простроченням до 10 днів	-10
	Кредит та відсотки погашені з простроченням від 10 до 30 днів	-20
	Кредит та відсотки погашені з простроченням від 30 до 60 днів	-30
	Кредит та відсотки погашені з простроченням понад 60 днів	-50
Наявність діючих кредитів	Є кредити в банку	-10
	Є кредити в інших банках	-25

Таблиця Б.2.3

Об'єктивні фактори діяльності позичальника

Показник	Значення	Бали
Місцезнаходження клієнта	Місце, де розташована банківська установа	25
	Інші області України	10
	Країни СНД	5
	Інші країни	0
Термін існування підприємства	Більше 5 років	50
	3 – 5 років	25
	1 – 3 роки	10
	Менше 1 року	5
Специфіка діяльності:		
- сезонність діяльності	Так	-20
- наявність власної нерухомості, торгової марки	Так	30
- наявність постійної виручки	Так	25
Рівень забезпеченості кредитної угоди	Високий	20
	Достатній	0
	Низький	-20

Таблиця Б.2.4

Додаткові фактори

Показник	Значення	Бали
Причетність клієнта до судових розглядів	Так	-30
	Ні	0
Участь клієнта у спільних з банком проектах, програмах	Так	20
	Ні	0
Наявність державної підтримки клієнта	Так	20
	Ні	0

Таблиця Б.2.5

Визначення класу позичальника залежно від кількості набраних балів

Клас позичальника	Кількість балів
А Позичальник надійний	550 і більше
Б Позичальник з мінімальним ризиком	450 - 549
В Позичальник з середнім ризиком	300 - 449
Г Позичальник з високим ризиком	200 - 299
Д Позичальник з повним ризиком	менше 200

**Б. 3. Система оцінки кредитоспроможності позичальників
ВАТ “Банк”**

Таблиця Б.3.1

**Фінансові показники, які розраховуються ВАТ “Банк”
для оцінки кредитоспроможності позичальника**

Key Financials (in UAH tsd.)	Date	Date
Auditor / Opinion		
Total Revenues (обсяг продажів)		
Gross Profit (валовий прибуток)		
ЕВІТDА (прибуток до оподаткування, амортизації та сплати відсотків)		
ЕВІТ (прибуток до оподаткування та сплати відсотків)		
Net Profit / Loss (чистий прибуток/збиток)		
Net Operating CF (грошовий потік від операційної діяльності)		
CF from Investing Activities (грошовий потік від інвестиційної діяльності)		
CF from Financing Activities (грошовий потік від фінансової діяльності)		
CF from Equity Activities (грошовий потік від змін у капіталі)		
Balance Sheet Total (валюта балансу)		
Current Assets (оборотні активи)		
Fixed Assets (необоротні активи)		
ST Liabilities (поточні зобов'язання)		
LT Liabilities (довгострокові зобов'язання)		
Senior Debt (кредити банків)		
Equity (власний капітал)		

**Оціночні коефіцієнти ВАТ “Банк”
для оцінки кредитоспроможності позичальника**

Показник	Алгоритм розрахунку
Interest Cover (процентне покриття)	$\text{EBIT (прибуток до оподаткування та сплати відсотків)} / \text{Interest Expense (витрати на виплату відсотків)}$
Ordinary Income Margin (маржа звичайного прибутку)	$\text{Ordinary Income (EBIT + фінансовий прибуток – фінансові збитки)} * 100 / \text{Total revenues (валовий прибуток)}$
EBTDA Margin (маржа прибутку до оподаткування та сплати відсотків)	$\text{Ordinary Income + амортизація} * 100 / \text{Total revenues}$
Adjusted Equity Ratio (скореговане відношення власного капіталу до загальної суми активів)	$\text{Активи – випущені та викуплені акції – витрати на аукціон} * 100 / \text{загальна сума активів – кредити на незавершене виробництво + забалансова оренда}$
Return on Assets (дохідність активів)	$\text{Ordinary Income + витрати на виплату відсотків} * 100 / \text{загальна сума активів – кредити на незавершене виробництво + забалансова оренда}$
Debt Amortization Period (період амортизації боргу)	$\text{Борг, що приносить відсотки – грошові кошти – депозити – інвестиції в короткострокові цінні папери} / \text{Ordinary Income + амортизація}$

Характеристика рейтингу клієнтів

Рейтинг	Опис рейтингу
0,0	<i>Без рейтингу.</i> Використовується не для оцінки, а як нагадування про те, що даний позичальник не має рейтингу
0,5	<i>Мінімальний ризик.</i> Застосовується для позичальників з найкращими показниками
1,0	<i>Відмінний фінансовий стан.</i> Рейтинг заснований на відмінній дохідності. Фінансові зобов'язання виконуються в повному обсязі та своєчасно. Позичальник має дуже великий власний капітал та ефективну структуру фінансування
1,5	<i>Дуже добрий фінансовий стан.</i> Заснований на сильній дохідності. Ймовірність того, що заборгованість буде погашатися в повному обсязі, висока та своєчасно. Позичальник має дуже великий власний капітал та ефективну структуру фінансування
2,0	<i>Добрий фінансовий стан.</i> Заснований на сильній дохідності. Ймовірно, що фінансові зобов'язання будуть виконуватися в повному обсязі та своєчасно. Позичальник має дуже великий власний капітал та ефективну структуру фінансування
2,5	<i>Середній фінансовий стан.</i> Заснований на значній дохідності. Ймовірно, що не буде припинене обслуговування заборгованості. Ефективна фінансова структура із задовільним власним капіталом
3,0	<i>Задовільний фінансовий стан.</i> Заснований на задовільній дохідності. Очевидно, що не буде припинено обслуговування заборгованості, але фінансовий стан може погіршуватися, обмежена фінансова незалежність. Ймовірне погіршення фінансового стану може вплинути на своєчасність обслуговування боргу. Фінансовий аналіз та моніторинг повинні здійснюватися не менше 2-х разів на рік
3,5	<i>Слабкий фінансовий стан.</i> Позичальник демонструє низьку дохідність і має обмежену фінансову незалежність. Ймовірне погіршення фінансового стану може вплинути на своєчасність обслуговування боргу. Фінансовий аналіз та моніторинг повинні здійснюватися не менше 2-х разів на рік
4,0	<i>Дуже слабкий фінансовий стан.</i> Позичальник демонструє низьку дохідність і має неадекватну структуру фінансування. Ймовірне погіршення фінансового стану може вплинути на своєчасність обслуговування боргу. Фінансовий аналіз та моніторинг повинні здійснюватися не менше одного разу на квартал
4,5	<i>Висока ймовірність дефолту.</i> Позичальник демонструє низьку дохідність і проблемну структуру фінансування. При цьому необхідно враховувати втрату основного боргу та відсотків. Фінансовий аналіз та моніторинг повинні здійснюватися щомісячно
5,0	<i>Дефолт.</i> Фінансові зобов'язання неможливо виконати повністю і своєчасно

**Ставки дисконтування, які використовує ВАТ “Банк”,
з урахуванням відповідних методів розрахунків**

<i>Методи розрахунку вартості забезпечення</i>				
Базис визначення вартості	Фактична ринкова вартість (<1 року)	Ринкова вартість (>1 року)	Оцінка заснована на фактично визнаних цінах вторинного ринку	Оцінка, заснована на покупній ціні
Базова вартість	Фактична ринкова вартість відповідно до оцінки	Ринкова вартість відповідно до оцінки	Фактично визнана вартість на вторинному ринку (без ПДВ)	Покупна ціна
Формула номінальної вартості забезпечення (NCV)	NCV = вартість за оцінкою	NCV = базова вартість мінус	NCV = вартість на вторинному ринку	NCV = базова вартість мінус
Зважена вартість забезпечення	NCV мінус ставки дисконтування	NCV мінус ставки дисконтування	NCV мінус ставки дисконтування	NCV мінус ставки дисконтування
<i>Мінімальні ставки дисконтування, %</i>				
Легкові автомобілі. Вантажівки малої вантажопідйомності (до 3,5 тонн)	10	20	20	20
Вантажівки, трейлери, напівпричепи і автобуси	15	25	25	25
Літальні апарати	20	30	30	30
Яхти	20	30	30	30
Інші судна	40	50	50	50
Вагони	30	40	40	40
Легка промисловість / Виробниче обладнання	20	30	30	30
Важка промисловість / Виробниче обладнання	50	60	60	60
Землерийне обладнання, підйомні крани, автовантажувачі, будівельне обладнання	20	30	30	30
Інше (офісне обладнання, меблі, ІТ, телекомунікації)	100	100	100	100

Таблиця Б.3.5

Система оцінки позичальників ВАТ “Банк”

		Оцінка позичальників										
		0,5	1,0	1,5	2,0	2,5	3,0	3,5	4,0	4,5	5,0	
Оцінка забезпечення	0,5	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
	1,0	A	A	A	A	A	A	A-	B1	B3	D	
	1,5	A	A	A	A	A	A-	A-	B2	B-	D	
	2,0	A	A	A	A	A-	A-	B1	B3	C	D	
	2,5	A	A	A	A-	A-	B1	B2	B3	C	D	
	3,0	A	A	A	A-	A-	B1	B2	B-	C	D	
	3,5	A	A	A-	A-	B1	B2	B3	B-	C	D	
	4,0	A	A	A-	A-	B1	B2	B3	B-	C	D	
	4,5	A	A	A-	A-	B1	B2	B3	B-	C	D	
	5,0	A	A	A-	A-	B1	B2	B3	B-	C	D	

Додаток В

Висновки, які формуються на основі перевірки відділами банку пакета документів

Відділ безпеки	Юридичний відділ	Відділ по роботі із заставленим майном
<ul style="list-style-type: none"> - достовірність наданих позичальником реєстраційних документів (свідоцтво про реєстрацію, статут, установчий договір та ін.); - про засновників та керівних осіб позичальника (участь або робота в інших фірмах); - наявність відомостей, що перешкоджають видачі кредиту, в тому числі щодо порушення проти позичальника або його засновників та керівників кримінальних і цивільних справ; - наявність у позичальника пов'язаних структур – дочірніх підприємств, філій та ін.; - про ділову репутацію позичальника та зв'язки в діловому світі; - про раніше отримані позичальником кредити та своєчасність їх погашення і сплати відсотків; - іншу інформацію відповідно до "Положення про кредитування юридичних осіб" та Положення "Про порядок участі відділів безпеки у перевірках позичальників, контрагентів, клієнтів та інших потенційних партнерів банку" 	<ul style="list-style-type: none"> - наявність та відповідність установчих та реєстраційних документів позичальника чинному законодавству України; - наявність та відповідність повноважень посадових осіб позичальника згідно із статутними документами; - наявність у позичальника або необхідність отримання ліцензій, дозволів, документів щодо діяльності та заходів, що пропонуються до фінансування, відповідність таких документів чинному законодавству України; - відповідність договорів та контрактів, наданих установі банку на підтвердження цільового використання кредитних коштів та джерел погашення кредиту, чинному законодавству України та наявність в них пунктів, які передбачають захист економічних інтересів позичальника (при необхідності); - повнота та правильність оформлення документів щодо забезпечення кредиту; - можливі вимоги щодо кредитних договорів, договорів застави, схем фінансування з метою відповідності їх діючому законодавству; - додаткові умови, за яких може бути наданий кредит 	<ul style="list-style-type: none"> - висновок щодо ринкової вартості забезпечення; - висновок щодо ліквідності запропонованого забезпечення; - визначення вартості, за якою доцільно приймати забезпечення; - зазначення інформації, яка була використана для оцінки забезпечення; - обґрунтування методу, який був використаний при оцінці забезпечення

Додаток Г

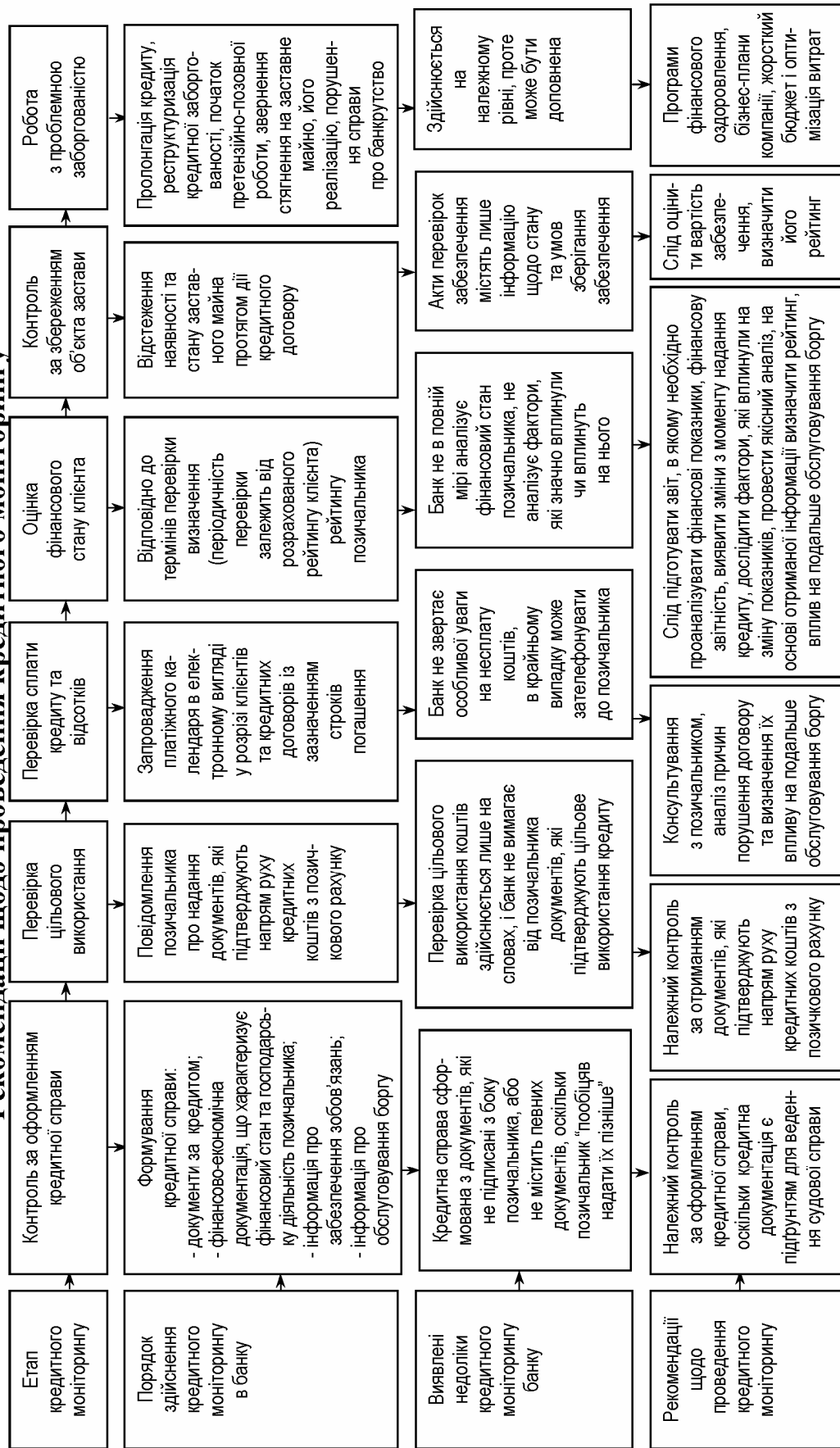
Підходи для визначення вартості об'єкта забезпечення

Об'єкт забезпечення	Методичні підходи до визначення вартості
Цілісний майновий комплекс	Використовуються два основних підходи – оцінка засобів і оцінка бізнесу. Перший підхід полягає в простому підсумовуванні вартості активів, що використовуються підприємством у власній діяльності. Другий підхід передбачає оцінку підприємства щодо його прибутковості. При наявності достовірної інформації про об'єкти застосовують порівняльний підхід
Будинки та споруди	Для оцінки будинків та споруд використовують усі підходи – порівняльний, дохідний і витратний. При цьому залежно від конкретної ситуації (специфіки об'єкта оцінки, наявності ринку нерухомості і достовірної інформації про ринок та ін.) перевагу надають певному методу
Житлові будинки, котеджі, квартири і гаражі	Основним методом є порівняльний підхід. Це пов'язано з тим, що ринок досить розвинутий, існує достатня і достовірна інформація про пропозиції подібних об'єктів. Пропонується застосовувати поправки, виходячи з аналізу існуючих тенденцій на ринку нерухомості населеного пункту: наскільки змінюється ціна продажу в залежності від площі, розташування, стану інших ціноутворюючих факторів
Земельні ділянки	Основним є метод прибутковості. При наявності досить розвинутого ринку і достовірної інформації щодо пропозиції подібних об'єктів можна використовувати порівняльний підхід
Об'єкти незавершеного будівництва	Для оцінки об'єктів незавершеного будівництва використовують, як правило, витратний підхід. Однак можна використовувати й інші підходи (порівняльний або дохідний) для визначення вартості аналогічного об'єкта, введеного в експлуатацію, з наступним її коригуванням на ступінь готовності об'єкта. При цьому необхідно врахувати фізичний знос об'єкта оцінки і відняти витрати на консервацію і розконсервацію
Машини й устаткування	Оцінка серійного обладнання здійснюється з використанням порівняльного підходу. Для оцінки несерійного обладнання використовують витратний метод з урахуванням накопиченого зносу, а також дохідний підхід, якщо можна виділити частину доходу, який приносить об'єкт оцінки. Якщо обладнання змонтоване, необхідно відняти витрати на демонтаж, упакування і транспортування
Транспорт	Для оцінки транспорту, як і для оцінки обладнання, використовують порівняльний та витратний підходи з урахуванням накопиченого зносу.
Судна	При оцінці суден застосовуються три загальновизнані підходи оцінки. При цьому основним є порівняльний
Цінні папери	При оцінці цінних паперів (акцій, облігацій, облігацій внутрішньої державної позики, ощадних депозитних сертифікатів, векселів) використовують дохідний підхід з урахуванням можливих ризиків, а також порівняльний підхід на основі інформації про котирування цінних паперів на фондовому ринку

Об'єкт забезпечення	Методичні підходи до визначення вартості
Товарні знаки	<p>Одним із методів оцінки товарних знаків є метод звільнення від роялті. У цьому випадку прогнозують обсяг реалізації продукції (валовий дохід) на період дії терміну свідоцтва на товарний знак. Згідно із світовою практикою частка участі (роялті) товарного знака у валовому доході підприємства становить 0 %-10 % (для України – 2,5-3,5 %). Розрахований таким чином дохід від роялті капіталізують і визначають вартість використання товарного знака. При цьому необхідно мати на увазі, що визначена вартість товарного знака дійсна тільки у складі оцінюваного ЦМК з його обсягами виробництва. Реалізація товарного знака найбільш вірогідна у випадку несприятливого розвитку бізнесу підприємства. Товарний знак буде нести для покупця продукції негативну інформацію. Як наслідок, його ліквідність буде низькою</p>
ВРХ племінних порід	<p>Оцінка проводиться за порівняльним підходом на основі ринкових цін на ВРХ даної породи з урахуванням таких поправок:</p> <ul style="list-style-type: none"> - поправка, що враховує залишковий життєвий вік худоби за формулою $K_3 = 1 - T(\text{фактичний вік})/T(\text{нормативний вік})$; - поправка на вибраківку та загибель худоби $K_{\text{вибр.}}$ (статистичні дані господарства); - поправка на вторинний ринок $K_{\text{вт.}}$ (10-15 %) $C = C_{\text{рин}} \cdot K_3 \cdot K_{\text{вибр.}} \cdot K_{\text{вт.}}$ <p>Для визначення ліквідаційної вартості племінного стада застосовується коефіцієнт ліквідності – 0,65-0,7</p>
Майбутній урожай	<p>Визначається прогнозна кількість урожаю з даного поля за формулою:</p> $Ц_{\text{прог.}} = У \cdot П \cdot K_{\text{всх.}}$ <p>де $У$ – середня урожайність за три останні роки; $П$ – площа збору урожаю; $K_{\text{всх.}}$ – коефіцієнт проростання (фактичні дані по полю).</p> <p>Визначається максимальна кількість урожаю, що може бути надана в заставу:</p> $З_{\text{аст.}} = Ц_{\text{прог.}} - Ц_{\text{паї}} - Ц_{\text{елев.}} - Ц_{\text{пм.}}$ <p>де $Ц_{\text{паї}}$ – кількість зерна по виплатах на паї; $Ц_{\text{елев.}}$ – кількість зерна по виплатах за послуги елеватора; $Ц_{\text{пм.}}$ – кількість зерна по виплатах за послуги найманих механізмів.</p> <p>Визначається вартість майбутнього урожаю, що може бути наданий у заставу:</p> $С_{\text{му.}} = З_{\text{аст.}} \cdot С_{\text{1т.}}$ <p>де $С_{\text{1т.}}$ – прогнозна ціна фуражного зерна на період збору урожаю</p>

Додаток Д

Рекомендації щодо проведення кредитного моніторингу

Додаток Е

Показники для проведення комплексної оцінки портфельного кредитного ризику банку

$$S_p = \sum_{i=1}^n s_i \times p_i(c), \quad (1)$$

де S_i – сума наданих кредитів i -ї групі контрагентів, $i = 1, n$;
 $p_i(c)$ – кредитний ризик щодо i -ї групи контрагентів.

$$\partial = \sum_{i=1}^n p_i(c) \times \frac{S_i}{S} = \frac{\sum_{i=1}^n p_i(c) \times S_i}{\sum_{i=1}^n S_i} = \frac{S_p}{\sum_{i=1}^n S_i}, \quad (2)$$

де ∂ – середньозважений кредитний портфельний ризик.

$$V(p) = \sum (P_i(c) - \partial)^2 \times \frac{S_i}{S}, \quad (3)$$

де $V(p)$ – дисперсія (варіація) кредитного ризику щодо угод за i -ю групою контрагентів.

$$\sigma(p) = \sqrt{V(p)}, \quad (4)$$

де $\sigma(p)$ – середньоквадратичне відхилення кредитного ризику щодо угод за i -ю групою контрагентів.

$$PSV = \sum_{i=1}^n t_i^2 \times \frac{S_i}{S}, \quad (5)$$

де PSV – позитивна семіваріація сукупного кредитного ризику;
 t_i – позитивне відхилення кредитного ризику щодо угод за i -ю групою контрагентів від середньозваженого кредитного ризику.

$$NSV = \sum_{i=1}^n l_i^2 \times \frac{S_i}{S}, \quad (6)$$

де NSV – негативна семіваріація сукупного кредитного ризику;
 l_i – негативне відхилення кредитного ризику щодо угод за i -ю групою контрагентів від середньозваженого кредитного ризику.

$$psv = \sqrt{PSV}, \quad (7)$$

де psv – позитивне середнє семіквадратичне відхилення кредитного ризику щодо угод за i -ю групою контрагентів.

$$nsv = \sqrt{NSV}, \quad (8)$$

де nsv – негативне середнє семіквадратичне відхилення кредитного ризику щодо угод за i -ю групою контрагентів.

$$a = \sum_{i=1}^n \frac{S_i}{S} \times (p_i(c) - \partial)^3 / \sqrt{V^3(p)}, \quad (9)$$

де a – коефіцієнт асиметрії.

$$K_P = \frac{K_1 + K_2}{2} = \frac{K_1 + K_{2.1} + K_{2.2} + K_{2.3} + K_{2.4}}{2}, \quad (10)$$

де K_1 – волатильність кредитного портфельного ризику;
 K_2 – питома вага нестандартної заборгованості в сукупному кредитному портфелі;
 $K_{2.1}$ – питома вага кредитних операцій “під контролем” в сукупному кредитному портфелі;
 $K_{2.2}$ – питома вага кредитних операцій “субстандартних” в сукупному кредитному портфелі;
 $K_{2.3}$ – питома вага кредитних операцій “сумнівних” в сукупному кредитному портфелі;
 $K_{2.4}$ – питома вага кредитних операцій “безнадійних” в сукупному кредитному портфелі.

$$K_{2.1} = \frac{\text{Обсяг кредитних операцій " під контролем" }}{\text{Сукупний кредитний портфель банку}} \times 100 \quad (11)$$

$$K_{2.2} = \frac{\text{Обсяг кредитних операцій " субстандартних" }}{\text{Сукупний кредитний портфель банку}} \times 100 \quad (12)$$

$$K_{2.3} = \frac{\text{Обсяг кредитних операцій " сумнівних" }}{\text{Сукупний кредитний портфель банку}} \times 100 \quad (13)$$

$$K_{2.4} = \frac{\text{Обсяг кредитних операцій " безнадійних" }}{\text{Сукупний кредитний портфель банку}} \times 100 \quad (14)$$

Додаток Ж

Модель прогнозування ризику кредитного портфеля банку

$$K_{яоб} = \frac{DC}{V_{кп}} + \frac{UPC}{APC}, \quad (15)$$

- де $K_{яоб}$ – коефіцієнт якості обслуговування боргу;
 DC – обсяг простроченої заборгованості;
 $V_{кп}$ – обсяг кредитного портфеля банку;
 UPC – несплачені відсотки за кредитами;
 APC – нараховані відсотки за кредитами.

$$K_{срп} = \frac{CA_{pr} - CA_{cr}}{V_{кп}}, \quad (16)$$

- де $K_{срп}$ – коефіцієнт середнього рівня платоспроможності позичальника;
 CA_{pr} – сума кредитів, за якими позичальник збільшив свій кредитний рейтинг;
 CA_{cr} – сума кредитів, за якими позичальник зменшив свій кредитний рейтинг.

$$\Delta D_{пр} = \frac{C_{см} \times \Delta C_{нст}}{(C_{нст} + C_{см})^2} - \frac{C_{нст} \times \Delta C_{см}}{(C_{нст} + C_{см})^2} = \frac{C_{см} \times \Delta C_{нст} - C_{нст} \times \Delta C_{см}}{(C_{нст} + C_{см})^2}, \quad (17)$$

- де $\Delta D_{пр}$ – прогнозна зміна частки простроченої заборгованості;
 $\Delta C_{нст}$ – обсяг зміни простроченої заборгованості;
 $\Delta C_{см}$ – обсяг зміни стандартної заборгованості.

$$y = a + bx, \quad (18)$$

- де y – рівень ризику кредитного портфеля банку;
 a – постійний коефіцієнт регресії;
 b – змінний коефіцієнт регресії;
 x – обсяг прогновної простроченої заборгованості.

$$\sum y_i = na + b(\sum x_i), \quad (19)$$

- де x_i – обсяг простроченої заборгованості в i -му періоді;
 y_i – рівень ризику кредитного портфеля банку в i -му періоді;
 n – кількість періодів спостереження.

$$\sum x_i y_i = a(\sum x_i) + b(\sum x_i^2), \quad (20)$$

$$a = \frac{\sum y_i - b(\sum x_i)}{n}, \quad (21)$$

$$b = \frac{n \sum (x_i y_i) - (\sum x_i)(\sum y_i)}{n(\sum x_i^2) - (\sum x_i)^2}. \quad (22)$$

Наукове видання

*Криклій Олена Анатоліївна
Маслак Наталія Григорівна*

УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ

Монографія

Редактор *Г.К. Булахова*

Комп'ютерна верстка *Н.А. Височанська*

Дизайн обкладинки *В.А. Івакін*

Підписано до друку 14.11.2008. Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 3,93. Ум. друк. арк. 5,75. Тираж 300 пр. Зам. № 823

Державний вищий навчальний заклад
“Українська академія банківської справи Національного банку України”
40030, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції: серія ДК, № 3160 від 10.04.2008

Надруковано на обладнанні Державного вищого навчального закладу
“Українська академія банківської справи Національного банку України”
40030, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57
